

Univerzita Palackého v Olomouci
Přírodovědecká fakulta
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Barbora Dobešová

**Vztah mobility a migrace na případové studii vysokoškolských
studentů z Chorvatska**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Lucie Macková, M.A., Ph.D.

Olomouc 2023

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Barbora DOBEŠOVÁ**
Osobní číslo: **R19396**
Studijní program: **B0588A330001 Mezinárodní rozvojová a environmentální studia**
Téma práce: **Vztah mobility a migrace na případové studii vysokoškolských studentů z Chorvatska**
Zadávající katedra: **Katedra rozvojových a environmentálních studií**

Zásady pro vypracování

Chorvatsko je již tradiční emigrační zemí, nicméně po jeho vstupu do Evropské unie v roce 2013 se začíná toto téma čím dál více skloňovat, a to především kvůli otázce odchodu kvalifikovaných migrantů. Cílem práce je zjistit, jaké jsou hlavní motivace vysokoškolských studentů, které ovlivňují jejich budoucí migrační trajektorie a zda zde existuje souvislost s mobilitou v průběhu studia. Nejprve práce vysvětlí koncept odlivu mozků (brain drain), jeho příčiny, dopady a vládní opatření na zmírnění tohoto trendu. Následně bude provedeno dotazníkové šetření, jež bude zkoumat hlavní motivace vedoucí k emigraci po absolvování studia

Rozsah pracovní zprávy: **10 – 15 tisíc slov**
Rozsah grafických prací: **dle potřeby**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam doporučené literatury:

DOCQUIER a RAPOPORT, 2011. Globalization, brain drain and development [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://sites.uclouvain.be/econ/DP/IRES/2011009.pdf>
GIBSON a McKENZIE, 2011. „Eight Questions about Brain Drain.“ Journal of Economic Perspectives, 25 (3): 107-28. [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.25.3.107>
KNEZOVIĆ a GROŠINIĆ, 2017. Migration trends in Croatia. IRMO [online]. [cit. 2022-02-26]. Dostupné z: <https://irmo.hr/wp-content/uploads/2017/03/HSS-Migration-Trends-2017-02-KB-za-tisak2.pdf>
TOMIĆ a PLEŠE, 2013. Skilled mobility as a challenge for Croatian diaspora and migration policies. INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI IVO PILAR [online]. [cit. 2022-02-26]. Dostupné z: <https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenty/razno/projekty/remigracije/SkilledMigration.pdf>
TOMIĆ a TAYLOR, 2018. Youth unemployment, the brain drain and education policy in Croatia: A call for joining forces and for new visions. SAGE [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1478210317751267>
ILJIĆ, 2016. Emigration from the Republic of Croatia after the Accession to the European Union. Croatian Scientific Bibliography [online]. [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: https://bib.irb.hr/datoteka/855708.FES_Iseljavanje_web.pdf
TROSKOT, PRSKALO a BANOVIĆ, 2019. Ključne odrednice iseljavanja visokokvalificiranog stanovništva: slučaj Hrvatske s komparativnim osvrtom na nove članice EU-a: Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu. Hrčak [online]. [cit. 2022-04-04]. Dostupné z: <https://doi.org/10.31141/zrpf.2019.56.134.877>

Vedoucí bakalářské práce: **Lucie Macková, M.A., Ph.D.**
Katedra rozvojových a environmentálních studií

Datum zadání bakalářské práce: 25. dubna 2022

Termín odevzdání bakalářské práce: 12. dubna 2023

L.S.

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 25. dubna 2022

Bibliografické údaje

Jméno a příjmení autora: Barbora Dobešová

Název práce: Vztah mobility a migrace na případové studii vysokoškolských studentů z Chorvatska

Typ práce: bakalářská

Pracoviště: Mezinárodní rozvojová a environmentální studia

Vedoucí práce: Lucie Macková, M.A., Ph.D.

Rok obhajoby práce: 2023

Souhrn

Chorvatsko je již tradiční emigrační zemí, nicméně po jeho vstupu do Evropské unie v roce 2013 se začíná toto téma čím dál více skloňovat, a to především kvůli otázce odchodu kvalifikovaných migrantů. Cílem práce je zjistit, jaké jsou hlavní motivace vysokoškolských studentů, které ovlivňují jejich budoucí migrační trajektorie a zda zde existuje souvislost s mobilitou v průběhu studia. Nejprve práce vysvětlí koncept odlivu mozků (brain drain), jeho příčiny, dopady a vládní opatření na zmírnění tohoto trendu. Následně bude provedeno dotazníkové šetření, jež bude zkoumat hlavní motivace vedoucí k emigraci po absolvování studia.

Klíčová slova:

kvalifikovaná migrace, odliv mozků, dočasná migrace, studentská mobilita, Chorvatská republika

Počet stran: 55

Počet příloh: 1

Jazyk: český

Bibliographical identification

Author's first name and surname: Barbora Dobešová

Title: Relation between mobility and migration A case study of Croatian university students

Type of thesis: bachelor

Department: International development and environmental studies

Supervisor: Lucie Macková, M.A., Ph.D.

The year of presentation: 2023

Summary

Croatia has traditionally been a country of emigration. However, after its accession to the European Union in 2013, this topic is becoming more and more prominent, especially due to the question of the departure of skilled migrants. The aim of this thesis is to find out the major motivations of university students that influence their future migration trajectories and whether there is an existing link with mobility during their studies. Initially, the thesis will explain the concept of brain drain, its causes, impacts and government policies to mitigate this trend. Subsequently, a questionnaire will be conducted to investigate the main motivations for emigration after graduation.

Keywords:

highly skilled migration, brain drain, brain circulation, student mobility, Croatian Republic

Number of pages: 55

Number of appendices: 1

Language: Czech

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářkou práci na téma „**Vztah mobility a migrace na případové studii vysokoškolských studentů z Chorvatska**“ vypracovala samostatně a veškeré použité zdroje jsem uvedla v seznamu literatury na konci práce.

V Olomouci dne 22. 3. 2023

.....

Barbora Dobešová

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí této bakalářské práce paní Lucii Mackové, M.A., Ph.D., za její cenné rady, trpělivost a vstřícnost při konzultacích, kterou mi věnovala. Důležitou součástí byla také spolupráce mých chorvatských spolužáků a kamarádů z univerzity Zadar, kterým děkuji za pomoc s překlady textů. V neposlední řadě bych chtěla také poděkovat své rodině a přátelům, kteří mi byli při tvorbě práce oporou.

Obsah

Úvod	1
1 Teoretické vymezení pojmu odliv mozků.....	3
2 Příčiny odlivu mozků	5
3 Odliv mozků a jeho vliv na rozvoj	7
3.1 Pozitivní dopady.....	7
3.1.1 Remitence	7
3.1.2 Návratová migrace	8
3.1.3 Diaspora jako nástroj rozvoje	9
3.2 Negativní dopady	10
3.2.1 Vylidňování a stárnutí populace	10
3.3 Ztráta konkurenceschopnosti	10
3.4 Narušení fungování sociálních struktur	11
4 Vládní programy	12
5 Migrace mezi zeměmi EU	15
5.1 Emigrace z Chorvatska	15
6 Studentská mobilita.....	18
7 Metody výzkumu	21
7.1 Popis vzorku respondentů	22
8 Výsledky	25
9 Diskuse.....	39
Závěr	43
Seznam použité literatury	44
Přílohy.....	56

Seznam zkratek

AMPEU	Agentura pro Mobilitu a EU Programy (Agencija za mobilnost i programe EU)
CBS	Croatian Bureau of Statistics (Chorvatský statistický úřad)
CEE	Central and Eastern Europe (země střední a východní Evropy)
EHP	Evropský hospodářský prostor (European Economic Area – EEA)
ESPN	European Spatial Observation Network (Evropská monitorovací síť pro územní rozvoj a soudržnost)
EU	Evropská unie
HRZZ	Hrvatska zaklada za znanost (Croatian Science Foundation)
HDP	Hrubý domácí produkt
IDM	International Institute for Management Development (Mezinárodní institut pro rozvoj managementu)
ILO	International Labour Organization (Mezinárodní organizace práce, MOP)
MMF	Mezinárodní měnový fond
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (Organisation for Economic Co-operation and Development)
USA	Spojené státy americké

Seznam tabulek

Tabulka 1: Push a pull faktory v Chorvatsku	6
Tabulka 2: Dělení migračních politik.....	12
Tabulka 3: Struktura respondentů podle pohlaví	23
Tabulka 4: Věková struktura respondentů	23
Tabulka 5: Vztah mezi studentskou mobilitou a prací v zahraničí	33

Seznam grafů

Graf 1: Příchozí osobní remitence v EU za rok 2020 (% z GDP)	8
Graf 2: Srovnání přímých zahraničních investic a osobních remitencí v procentech HDP v Chorvatsku 2013–2021	8
Graf 3: Vývoj emigrace od roku 2008 do roku 2021.....	16
Graf 4: Počet vysílajících vysokoškolských studentů a stážistů programu Erasmus v období 2009–2021	20
Graf 5: Zaměření studia	24
Graf 6: Stupeň studia	24
Graf 7: Uvažujete o práci v zahraničí po ukončení studia?	25
Graf 8: Do jaké země byste chtěli emigrovat?.....	26
Graf 9: Jak dlouho hodláte zůstat v zahraničí?	27
Graf 10: Co by bylo důvodem vaší emigrace?	28
Graf 11: Učinili jste již nějaké konkrétní kroky ohledně pobytu v zahraničí?	29
Graf 12: Stupeň souhlasu s Likertovou škálou	30
Graf 13: Co považujete za největší problém v Chorvatsku?	31
Graf 14: Jak vnímáte budoucnost mladých lidí v Chorvatsku?	32
Graf 15: Účastnili jste se zahraniční studentské mobility?.....	34
Graf 16: Jakou zemi jste si vybrali/byste si vybrali pro svou studentskou mobilitu? ...	35
Graf 17: Jaká byla/by byla kritéria pro výběr země vaší studentské mobility?	36
Graf 18: Podařilo se vám během vašeho pobytu v zahraničí realizovat nějaké kroky, které by vám pomohly do země po dokončení studia emigrovat?	37
Graf 19: Stupeň souhlasu s Likertovou škálou	38

Úvod

V centru pozornosti Evropské unie stojí snižování prohlubujících se rozdílů mezi členskými státy, které přímo ovlivňují ztrátu vysoce kvalifikovaných osob. Pokud nedojde k aktivnímu řešení tohoto problému, může být ohrožena dlouhodobá stabilita evropského projektu (Evropský výbor regionů, 2020). Vzdělaná populace představuje klíčový aspekt pro celkový rozvoj zemí včetně Chorvatské republiky a její emigrace má za následek ztrátu lidského kapitálu. Lidský kapitál se řadí mezi jeden z hlavních přínosů, který podporuje udržitelný ekonomický růst a konkurenceschopnost daného státu. Chorvatsku je v otázce „odlivu mozků“ věnována nemalá pozornost. Pozornost se především klade na rostoucí emigraci mladých vzdělaných osob, jež hledají lepší příležitosti a kvalitnější život v ekonomicky vyspělejších státech. Klíčový je rok 2013, kdy Chorvatsko vstoupilo do Evropské unie a nabylo čtyři svobody vnitřního trhu (Župarić-Iljić 2016). Právě zásada volného pohybu pracovníků měla za následek zvýšení emigračních toků v rozmezí od 30 % do 60 % (Draženić, Kunovac a Pripužić, 2018, s. 437).

Cílem práce je zjistit, jaké jsou hlavní motivace vysokoškolských studentů, které ovlivňují jejich budoucí migrační trajektorie. Dále bude zkoumána existence souvislosti mezi studentskou mobilitou a jejím vlivem na budoucí rozhodnutí studentů emigrovat. Na základě rešerše sekundárních dat bakalářská práce nejprve tento fenomén představí, poté se zaměří na jeho příčiny a dopady pro danou zemi a zmíní se o vládních programech, které mají zamezit nebo zmírnit dopady „odlivu mozků“. Dále stručně charakterizuje emigraci z Chorvatska se zaměřením na vysoce kvalifikované osoby a časovou osu po roce 2013. Na závěr teoretické části práce popíše studentskou mobilitu ve vztahu k pracovní migraci.

Práce se pokusí zodpovědět na následující otázky:

- 1) Jaký dopad má emigrace terciárně vzdělaných osob do zahraničí pro danou zemi?
- 2) Jaké jsou hlavní motivace ovlivňující odchod vysokoškolských studentů?
- 3) Jakou roli v jejich rozhodování hraje absolvování studijní mobility v zahraničí?

Empirická část je zaměřena na výzkum mezi vysokoškolskými chorvatskými studenty. Pro zjištění iniciativy, motivace a propojení emigrace a studentské mobility

v této části bylo provedeno dotazníkové šetření. V závěru práce jsou výsledky interpretovány a vyhodnoceny.

1 Teoretické vymezení pojmu odliv mozků

Teorie související s konceptem „odlivu mozků“ a jeho definice nejsou v literatuře definovány jednotným způsobem. Tato nejednotnost se odráží na přístupu daného autora, na jakém místě a čase je jev posuzován. Studie na toto téma jsou poměrně nedávné, i navzdory tomu, že k migraci vzdělaných osob docházelo daleko před nimi. Poprvé se s termínem „odliv mozků“ (angl. *brain drain*) v odborné literatuře setkáváme v 60. letech minulého století, kdy jej jako první použila *British Royal Society* při popisu odlivu vědců a technologů do Spojených států a Kanady v 50. a 60. letech (Gibson a McKenzie, 2011, s. 108; Horvat, 2004, s. 76).

Jak je již výše zmíněno, terminologie týkající se kvalifikované migrace je obsáhlá, počínaje několika různými definicemi. Ty obecně klasifikují vysoce kvalifikovaného jedince jako osobu s terciárním vzděláním, která žije v jiné zemi, než je její místo narození (Světová banka, 2018, s. 236). Toto chápání je však zavádějící z pohledu toho, že se jedinec sice může narodit v mateřské zemi, ale vzdělání nabude posléze až za hranicemi (Světová banka, 2018, s. 237). Tento fakt potvrzují také autoři Kostelecká, Bernard a Kostelecký „*ve velkém počtu případů lidé opouštějí mateřskou zemi ještě ve velmi nízkém věku a přinejmenším část studia absolvují až v hostitelské zemi, zpravidla za vydatného finančního příspěvní tamních daňových poplatníků*“ (Kostelecká, Bernard a Kostelecký, 2007, s. 18–19). Dojde-li v dané situaci k reemigraci vzdělané osoby, nedochází z pohledu zdrojové země k „odlivu mozků“, nýbrž k opačnému efektu, tj. „přilivu mozků“ (angl. *brain gain*). V takové situaci prvotní obecné a jednoduché definice neměly šanci obstát, proto se setkáváme v odborné literatuře s komplexnějším vysvětlením tohoto fenoménu. Grubel (1968, s. 542) například definuje migranta v kontextu „odlivu mozků“ pokud „*má v úmyslu mít trvalé zaměstnání v jiné zemi než v té, kde dosáhl vysokoškolského vzdělání*“. Pro účely práce je vysoce kvalifikovaná osoba chápána jako ta, která dokončila jeden ze stupňů vysokoškolského vzdělání.

IOM (2019, s. 22) definuje pojem jako: „*Vyčerpání lidského kapitálu v určité profesi nebo ekonomické oblasti v důsledku emigrace kvalifikovaných pracovníků v této profesi nebo odvětví ze země původu do jiné země (nebo z jiného regionu v dané zemi – vnitřní migrace)*“. Petroff (2016, s. 2) například uvádí, že aby emigrace jako taková mohla být posuzována jako „odliv mozků“, musí být způsobena push faktory v mateřské zemi

a pull faktory v cílové zemi. Následnou ztrátu pro zdrojovou zemi nelze kompenzovat převody peněz, kapitálu nebo převodem nových znalostí a technologií. Tedy ne každý odchod vysoce kvalifikované pracovní síly do zahraničí musí představovat pro mateřskou zemi „odliv mozků“.

Brain gain jinak také „přiliv mozků“ je opakem k *brain drain* a znázorňuje situaci, kdy dochází k přijímání kvalifikované pracovní síly ze zahraničí do cílové země. V praxi se jedná o příchod osob, kteří svoji kvalifikaci získali v jiném státě. Vavrečková et al. (2008, s. 18) považují za *brain gain* také situaci zvanou *brain exchange* („výměna mozků“), kdy dochází k výměně vysoce kvalifikované pracovní síly mezi státy. Mobilita lidského kapitálu je vedle pohybu zboží a informací typickým projevem internacionalizovaných ekonomik.

Brain circulation termín, který se doslovně překládá jako „cirkulace mozků“ stojí na základech podpory studia, dočasného pobytu studentů a jednotlivých vysoce kvalifikovaných odborníků v zahraničí za účelem získání nových zkušeností, znalostí, kontaktů a know-how. Tyto nově získané skutečnosti mají očekávaný pozitivní vliv a přínos pro společnost. K tomuto jevu však může dojít jen za předpokladu, že se jedinec vrátí zpátky do mateřské země. Například co se týče studentů, kteří pobírají vládní stipendium pro studium v zahraničí, je jejich závazkem, aby se po završení mobility vrátili zpět (Kostecká, Bernard a Kostecký, 2007).

Pojem *brain waste* neboli „plýtvání mozků“ představuje ztrátu investic, které stát vynaložil do vzdělání (školení), nevyužití potencialu a talentu jedince v mateřské i hostitelské zemi, kdy země nemůže jedinci nabídnout adekvátní pracovní pozici. Typickým jevem spojeným s *brain waste* je proces dequalifikace (angl. *de-skilling*), kdy dochází k situaci, že vysoce vzdělaná osoba pracuje na pozici neodpovídající míře její kvalifikace (IOM, 2019, s. 23; Giousmpasoglou a Koniordos, 2017, s. 7).

2 Příčiny odlivu mozků

Vysvětlit příčiny mezinárodní migrace se pokouší objasnit migrační teorie, resp. koncepty, perspektivy, přístupy. V současné době pozornost směřuje především k teoriím jako: neoklasická teorie migrace, nová ekonomie pracovní migrace, teorie duálního trhu a k teorii světového systému (Palát, 2014). Podle Drbohlava a Uherka (2007, s. 126) je migrace obyvatelstva „široce podmíněný proces často ovlivněný zejména komplexem vnějších determinujících faktorů.“ V posuzování příčin „odlivu mozků“ je možné využít neoklasické teorie, která vychází z teorie push-pull faktorů. Stojí na základech dvou přístupů, makroekonomického (úroveň celé země) a mikroekonomického (úroveň jednotlivce). Na makroekonomické úrovni vysvětluje rozdíly mezi jednotlivými státy v otázce pracovního trhu a využití lidského kapitálu, tedy výši mezd a příležitostí. Druhý mikroekonomický přístup (teorie lidského kapitálu) klade důraz na jednotlivce a jeho racionální uvažování, kdy se na základě kalkulací rozhoduje o pozitivních a negativních potencionální migrace. Absence adekvátní pracovní pozice se v tomto případě jeví jako „push faktor“ a jako „pull faktor“ pak poptávka po vysoce kvalifikovaných pracovnících (Stojanov a Novosák, 2008; Palát, 2014). Výše zmiňovaná teorie push-pull patří mezi jednu z nejcitovanějších teorií. Jedná se o velmi jednoduchý model, který vysvětluje migraci na základě pozitivních pull faktorů v cílové zemi a negativních push faktorů (vlivů) v zemi zdrojové, které jedince přitahují (Stojanov a Novosák, 2008).

Vysoká nezaměstnanost mladých lidí, špatná ekonomická situace, nespokojenost s děním ve státě, nebo touha načerpat nové zkušenosti a znalosti vede čerstvé absolventy k odchodu z Chorvatska. Cesta za hranice zůstává mnohdy jedinou perspektivou, jak si vybudovat kariéru a být nezávislým na pomoci rodiny. To, zdali nakonec dojde k emigraci potencionálního migranta, je čistě individuální a podmíněno faktory motivující nebo demotivující jeho rozhodnutí.

V případě Chorvatské republiky můžeme „push“ a „pull“ faktory dělit následovně:

Tabulka 1: Push a pull faktory v Chorvatsku

Push faktory	Pull faktory
Nezaměstnanost	Možnost legálně pracovat v rámci EU
Problém najít si trvalý pracovní úvazek	Silnější a stabilnější ekonomika
Ztráta zaměstnání	Možnost zaměstnání
Nízké platové ohodnocení	Kariérní postup
Vysoká míra korupce	Bezpečnější podmínky pro život
Malý kariérní postup	Lepší životní úroveň
Problémy s bydlením	Politická stabilita
Špatná ekonomická situace	Lepší pracovní pozice

Zdroj: Troskot, Prskalo a Šimić Banović, 2019, vlastní zpracování

U kvalifikovaných pracovníků také platí pravidlo, že jsou více flexibilní v otázce budování kariéry v zahraničí a nebrání se střídání pracovní lokality dle potřeby (Schroth a Stojanov, 2011, s. 73). Na přelomu tisíciletí pobývalo v zemích OECD¹, do kterých imigruje nejvíce osob kolem 85 % kvalifikovaných migrantů (Docquier a Marfouk, 2006). Vůči vysoce kvalifikovaným osobám bývají zpravidla státy více otevřené. Mnohdy implementují nástroje usnadňující jejich imigraci a na případnou kritiku oponují faktem, že vzdělaní lidé emigrují ze zdrojových zemí dobrovolně (Schroth a Stojanov, 2011, s. 75; Světová banka, 2018, s. 86).

¹Migranti jsou hlavně soustředěni do následujících zemí: USA, Kanada, Austrálie, Velká Británie, Německo a Francie (Docquier a Marfouk, 2006).

3 Odliv mozků a jeho vliv na rozvoj

„*Vztahy migrace a rozvoje jsou mimořádně komplexní a citlivé k celé řadě faktorů odlišných pro jednotlivá území, a proto je jen velmi obtížné formulovat jednoznačné závěry ve směru pozitivních nebo negativních přínosů*“ (Stojanov a Novosák, 2008, s. 39). Jak vyplývá z předchozí citace, dopady migrace včetně kvalifikované migrace mohou být chápány různě. Vždy záleží, v jaké roli se daná země nachází a zdali se jedná o emigraci dočasnou nebo permanentní. Stojanov a Novosák (2008) upozorňují na studie, které ukazují, že pohyb kvalifikovaných osob nemusí nutně přinášet negativní dopady. Naopak přináší pozitiva ve formě získaných zkušeností, kontaktů, znalostí a remitencí. Je nutné podotknout, že toto pravidlo nemůže být aplikováno na všechny země rovnocenně. Pro země s malou populací, kde nedochází k dostatečnému pokrytí pracovního trhu kvalifikovanými pracovníky, to může znamenat závažný problém (Stojanov a Novosák, 2008, s. 71). Do této kategorie zemí spadá ČR i Chorvatsko. Kostelecký, Bernard a Patočková (2008) uvádí příklad zvyšujících se počtů českých studentů a stážistů na zahraničních mobilitách (vědeckých pracovištích), kdy se řada z nich již nevrátí a buduje svou profesní kariéru za hranicemi mateřské země.

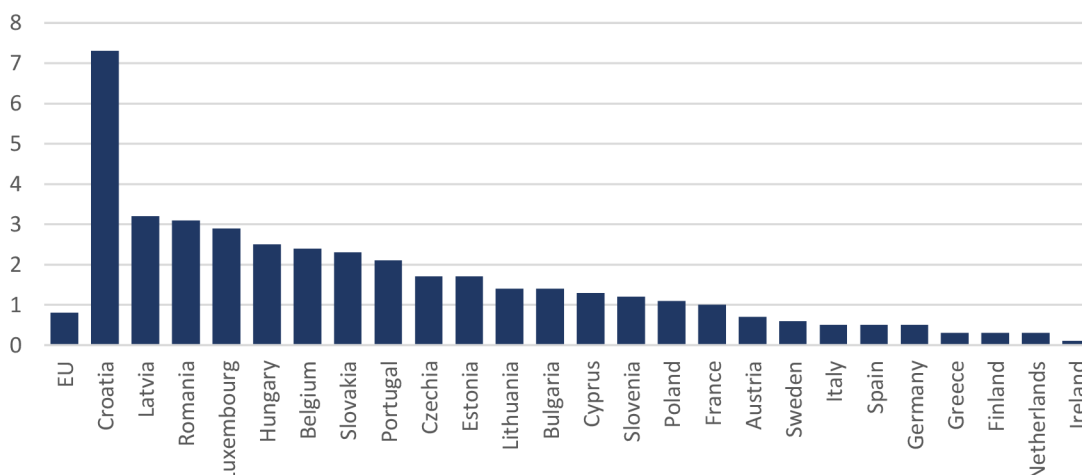
3.1 Pozitivní dopady

3.1.1 Remittance

Soustředíme-li pozornost na pozitivní dopady emigrace, za klíčový přínos bývají považovány remitence (Docquier 2014; Bollard et al., 2011; Gibson a McKenzie, 2011). Dle Bollarda et al. (2011, s. 16) „*vzdělanější migranti vydělávají více peněz a z tohoto důvodu remitují více než migranti s nízkou kvalifikací.*“ V migračních a rozvojových studiích se dostávají do centra pozornosti také díky jejich neustále narůstajícímu objemu. V Chorvatsku v roce 2020 tvořily 7,3 % HDP (Světová banka, 2022). V tomtéž roce se spolu s Lotyšskem a Rumunskem řadilo mezi nejvíce závislé státy na osobních remitencích² v EU (Eurostat, 2022).

² Osobní remitence zahrnují běžné převody v hotovosti i v naturáliích a aktiv zaslaných či obdržených nerezidentskou domácností, zpravidla nacházející se v domácí ekonomice migranta. Dále pak příjmy sezónních nebo přeshraničních pracovníků, nebo se jedná o příjmy rezidentních pracovníků, kteří jsou zaměstnání nerezidentními osobami (Eurostat, 2019).

Příchozí osobní remittance v EU za rok 2020 (% z HDP)

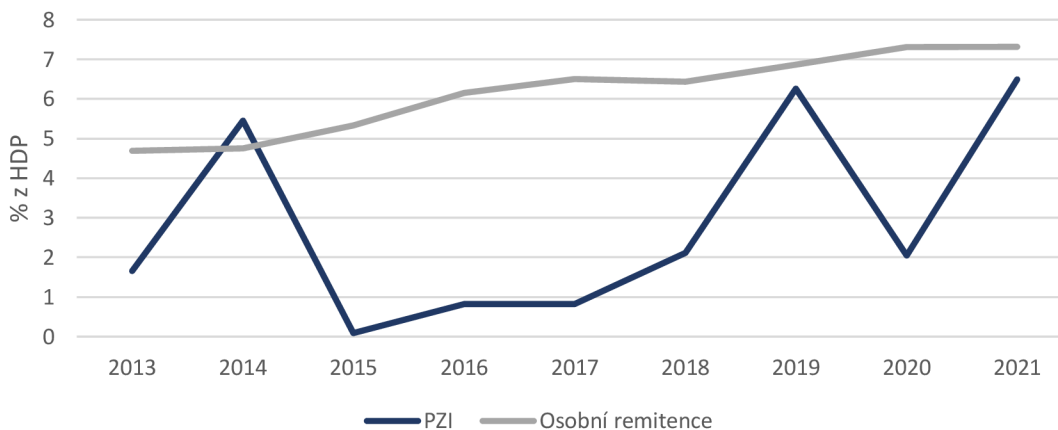

Graf 1: Příchozí osobní remittance v EU za rok 2020 (% z HDP)

Zdroj: Eurostat (2022), vlastní zpracování

Jak je možné vidět na grafu 1, remittance v Chorvatsku dlouhodobě přesahují hodnoty přímých zahraničních investic. Remittance mají, ale i nežádoucí efekt, jelikož nepřímo demotivují jejich příjemce k aktivní účasti na pracovním trhu (Jurić a Hadžić, 2021).

Srovnání přímých zahraničních investic a osobních remitencí v procentech HDP v Chorvatsku (2013-2021)

Graf 2: Srovnání přímých zahraničních investic a osobních remitencí v procentech HDP v Chorvatsku 2013–2021

Zdroj: Světová banka (2022), vlastní zpracování

3.1.2 Návratová migrace

Návratová migrace bývá chápána jako nástroj ke zmírnění dopadu kvalifikované emigrace. Reemigranta v kontextu vysoce kvalifikované migrace chápeme jako osobu, která se vrátila zpět do země původu, po nějakém období stráveném v zahraničí a nese

nové znalosti, zkušenosti, know-how, kontakty a finanční prostředky (Kostelecká, Bernard a Kostelecký, 2007). Návratovou migraci můžeme rozdělit do tří kategorií: trvalý návrat, krátkodobý a virtuální návrat. Horvat (2004) argumentuje s tvrzením, že státy, které chtějí motivovat své emigranty k návratu, musí navýšit investice do vědy, vzdělávání a rozvíjet kontakty s diasporou. Dále je důležité stanovit dlouhodobý cíl a nabídnout navrátilcům uspokojivé pracovní podmínky. Chorvatská republika se aktivně snaží motivovat své emigranty k reemigraci například skrze program „*I CHOOSE CROATIA*“. Cílem programu je podpora založení vlastního podnikání v rurálních vyliďněných oblastech, které jsou nejvíce zasaženy emigrací. Podporu představuje vyplacení jednorázového příspěvku 7 000 euro. Cílovou skupinou jsou občané Chorvatska mladší šedesáti let bez ohledu na jejich vzdělání, kteří pobývali v zemích EHP³ a dalších vybraných státech (Central State office for Croats Abroad, 2023).

3.1.3 Diaspora jako nástroj rozvoje

Diaspora jako nástroj rozvoje země má dlouhou historii. Již zmíněné remitence patří mezi nejběžnější způsob pomoci mateřské zemi. Dalšími nástroji pomoci jsou přímé investice nebo ekonomická pomoc skrze cestovní ruch, kdy členové diaspor cestují za rekreací do mateřské země (ESPON, 2019). Diaspora může sehrát i jinou roli než čistě ekonomickou. Podle Klípy (2011, s. 217) je důležitou součástí také „*poskytování sociálního, resp. kulturního a symbolického kapitálu původní vlasti i novým migrantům z ní*“. Jinak řečeno, nabízí podporu krajanům v průběhu procesu emigrace a při zapojování do nové společnosti. Chorvatská diaspora se řadí mezi jednu z nejvýznamnějších na světě z pohledu ekonomického kapitálu, ale také z pohledu lidských zdrojů (Mesarić-Žabčić, 2012). Diasporu tvoří přibližně 3 200 000 emigrantů i s jejich potomky (Central State office for Croats Abroad, 2023).⁴

³ Evropský hospodářský prostor.

⁴ Toto číslo je odhadnuto na základě diplomatických misí a konzulárních úřadů, chorvatských Katolických misí, sčítání lidu v jednotlivých zemích a v neposlední řadě na kalkulacích samotných komunit žijících v zahraničí (Central State office for Croats Abroad, 2023).

3.2 Negativní dopady

3.2.1 Vylidňování a stárnutí populace

Chorvatská republika od svého vstupu do EU ztratila téměř 10 % své populace (CBS, 2022). Jurić a Hadžić (2021) vidí jako stěžejní problém nízkou míru plodnosti, způsobenou emigrací osob v reprodukčním věku. Podle odhadů OSN dojde k poklesu chorvatské populace z dnešních 3 879 000 občanů na méně než 2,2 milionu obyvatel do konce 21. století (CBS, 2022; World Population Review, 2023). „*Masová emigrace vysoce kvalifikovaných osob představuje pro danou zemi nebo region oslabení lidského potenciálu nutného pro sociální změny*“ (Horvat, 2004, s. 80). Emigrace vede k disproporční rovnováze mezi rurálními a urbánními oblastmi. Nárůst těchto místních a regionálních rozdílů může vést ke kolapsu hospodářského, vzdělávacího, zdravotního a důchodového systému. Nejvíce postihnuté regiony v roce 2021 byly: hlavní město Záhřeb (18,3 %), Splitsko-dalmatská župa (8,5 %) a Přímořsko-gorskokotarská župa (7,8 %) (CBS, 2022). Následky jsou viditelné například ve školství, kdy snižování počtu žáků a studentů vede k zavírání škol, což přímo dopadá na pracovní místa učitelů. V roce 2018 se v Chorvatsku zavřelo 8 základních škol a v dalších 117 zařízeních nedošlo k zápisu nových studentů do prvních tříd (Pavlic, 2018). Jurić a Hadžić (2021, s. neuvedeno) uvádí, že by „*Chorvatsko dnes mělo o 10 % více žáků, kdyby nedošlo k tak intenzivní emigraci po vstupu do EU.*“

3.3 Ztráta konkurenceschopnosti

Lidský kapitál je pro Chorvatsko v otázce konkurenceschopnosti a ekonomického rozvoje klíčový. Pokud země ztrácí vysoce kvalifikovanou pracovní sílu a s ní i investice vynaložené na vzdělávání, stává se méně atraktivní pro zahraniční investory (Sundać a Stumpf, 2016). Právě přímé zahraniční investice jsou pro tuto zemi jedním z hlavních determinantů ekonomického rozvoje (Bezić, Galović a Balaž, 2020). Podíl vysoce vzdělaných osob v průběhu let v Chorvatsku narůstá. Avšak ne natolik, aby došlo ke kompenzaci intelektuálního deficitu, způsobeného „odlivem mozků“ v určitých profesích. Sundać a Stumpf (2016) uvádí na základě Global Competitiveness Report z roku 2015–2016 existující vztah mezi konkurenceschopností a mírou „odlivu mozků“.

Z toho vyplývá, že čím vyšší je konkurenceschopnost země, tím nižší je „odliv mozků“. Chorvatsko se v roce 2022 řadilo na seznamu IMD⁵ na 46. místo z 63 analyzovaných zemí. Za posledních pět let se republika zlepšila o 15 příček (IMD, 2022; Sundać a Stumpf, 2016). Co se týče „odlivu mozků“, v roce 2022 se Chorvatsko řadí na první příčku v rámci EU. Průměrná hodnota indexu „Human flight and brain drain“⁶ byla v rámci EU 3,2 v porovnání s 5,8 body Chorvatské republiky (The Global Economy, 2023; Sundać a Stumpf, 2016).

3.4 Narušení fungování sociálních struktur

„Vzdělání a méně vzdělání pracovníci se ve výrobním procesu vzájemně doplňují“ (Vavrečková et al., 2018, s. 22). Snižování počtu vysoce kvalifikovaných osob může negativně ovlivnit produktivitu a platy méně kvalifikovaných pracovníků, což vede k ekonomickým nerovnostem mezi jednotlivými skupinami (Vavrečková et al., 2018). Dalším faktorem přispívajícím k nerovnoměrnosti ve společnosti jsou výše zmíněné remitence vysoce kvalifikovaných jedinců zasílaných rodinám. V neposlední řadě nelze opomenout fakt, že stát do každého jedince investuje nemalé finanční prostředky na zdravotní péči nebo vzdělání. Pokud jedinci emigrují a pracují v zahraničí, státu se tyto investice zpětně ve formě daní nevrací. Často také tyto osoby využívají služby financované státem (zdravotnictví), což negativně ovlivňuje veřejné finance. To přímo dopadá na jedince, kteří v zemi zůstali např., zvyšováním cen za pojištění a zdravotní péči (Jurić a Hadžić, 2021).

⁵ Žebříček World Competitiveness Yearbook, je kompletní výroční zprávou a celosvětovým referenčním bodem o konkurenceschopnosti zemí. Zpráva byla poprvé zveřejněna v roce 1989 (IDM, 2022).

⁶ Index „Human flight and brain drain“ zohledňuje ekonomický dopad „odlivu mozků“. Čím je index vyšší, tím větší je odliv lidského kapitálu 0 (nízký) – 10 (vysoký) (The Global Economy, 2023).

4 Vládní programy

Stát může ovlivnit to, v jaké míře bude migrace v dané zemi probíhat. Jeho představitelé jsou si dobře vědomi nebezpečí spojených s „odlivem mozků“. Proto se můžeme setkat s řadou cílených politik regulujících migraci vysoce kvalifikovaných pracovníků. Nejčastěji tyto politiky spočívají v propojování know-how mezi domácími a zahraničními pracovníky, podpoře návratu do země původu, zatraktivňování domácích podmínek nebo podporují zapojování emigrantů do domácí vědy a výzkumu. Kostelecký, Bernard a Patočková (2008) uvádí dva přístupy, které pomáhají státům přilákat vzdělané osoby, „...v praxi se často navzájem doplňují, řada států se snaží využít výhod obou přístupů a spojit je do nějaké formy komplexní politiky“ (Kostelecký, Bernard a Patočková, 2008, s. 5). Jedná se o individuální přístup, který se zaměřuje na motivaci jedince. Strukturální přístup spočívá v obecném zlepšení prostředí a zaměřuje se na větší skupinu vysoce vzdělaných osob.

Kostelecký, Bernard a Patočková (2008) rozlišují typy migračních politik následovně:

Tabulka 2: Dělení migračních politik

Restriktivní	Mají za cíl znesnadnit, oddálit nebo zabránit emigraci, např. systém atestací.
Stimulační	Udržení vysoce kvalifikovaných osob v mateřské zemi, např. vzdělávací granty.
Rekrutační	Zaměřené za získání vysoce kvalifikovaných pracovníků z řad cizinců, např. snížení výše zdanění příjmů.
Návratové	Zaměřené na přitáhnutí vlastních vysoce vzdělaných pracovníků ze zahraničí zpět do země, např. podpora krátkodobých návratů.
Podpora virtuálního návratu	Snažící se o získání znalostí, technologií, know-how, případně finančních prostředků od příslušníků vlastní vědecké diaspory působících v zahraničí.
Internetové informační portály	Politika usnadňující a podporující dlouhodobý, krátkodobý či virtuální návrat, např. aktuální databáze pracovních nabídek, informace o grantových nabídkách apod.

Zdroj: Kostelecký, Bernard a Patočková (2008), vlastní zpracování

Jak již bylo zmíněno, odchod vysoce kvalifikovaných osob je podmíněn určitými faktory, počínaje ekonomickými faktory, konče kvalitou vzdělávání. Právě proto se řada zemí, včetně Chorvatska, rozhodla investovat finanční prostředky na podporu kvality vzdělávacích institucí a vědeckých/výzkumných pracovišť. Jejich cílem je nabídnout kvalitní zázemí a finanční podporu pro vědu a výzkum mladých vědců a minimalizovat tak jejich emigraci, ale také aktivně zapojit členy diaspory a nastartovat cirkulární migraci.

Chorvatská vláda s podporou Světové banky v roce 2007 založila program *Unity through Knowledge Fund* (UKF). Cílem tohoto programu je mezinárodní kooperace mezi chorvatskými a zahraničními vědci a výzkumníky. Spolupráce předních mezinárodních vědeckých institucí a chorvatských univerzit spolu s výzkumnými ústavy a soukromými firmami přispívá k potencionálnímu posílení místní ekonomiky, konkurenceschopnosti chorvatské vědy a výzkumu a k profesnímu rozvoji mladých talentů. Program také představuje určitý impulz k posílení „cirkulace mozků“, aktivním zapojováním chorvatské vědecké diaspory do programu (UKF, neuvedeno; Hornstein Tomić a Pleše, 2014). Významnou podporu pro mladé vědce doktorského a postdoktorského stupně dále představuje vědecká nadace *The Croatian Science Foundation*, zřízena zvláštním zákonem chorvatského parlamentu (Úřední věstník č. 117/2001) v roce 2001⁷. Po vstupu Chorvatska do EU se nadace přidružila k organizaci Science Europe, jejíž cílem je: „vytvoření konkurenčního vědeckého výzkumu za účelem podpory společných zájmů a definování výchozích bodů pro společnou komunikaci s národními vládami a orgány EU s ohledem na vědeckou politiku“ (HRZZ, 2023).

Na důležitost diaspory a samotných chorvatských občanů v zahraničí nezapomínají ani programy iniciované vládou. Jejich cílem je zachování podpory a spolupráce v oblastech kulturní, vědecké, ekonomické a sportovní sféry. Kladou též důraz na zachování národní identity a jazyka. Spadají zde například speciální kvóty pro vysokoškolské studenty a s nimi spojená stipendia určená pro příslušníky chorvatských zahraničních minorit a diaspor. Také již dříve zmíněný návratový program „*I CHOOSE*

⁷ V letech 2009 a 2012 byly provedeny legislativní úpravy (Úřední věstník č. 78/2012). Od roku 2013 nadace financuje národní vědecko-výzkumné projekty, které byly dříve financovány Ministerstvem pro vědu a školství. V roce 2014 začaly spadat pod finanční kompetence také projekty pro rozvoj kariéry mladých vědců.

CROATIA“, na který vláda v minulém roce vyčlenila 1,02 mld. chorvatských kun. Ten se ale setkal se značnou mírou kritiky, kvůli absenci dlouhodobého plánu a jednorázové formě vyplácení finančního příspěvku (HINA, 2021).

V neposlední řadě chorvatská vláda vsadila na implementaci nástrojů a opatření aktivní politiky zaměstnanosti. Jako výsledek za 6 let působení politiky je zvýšení podnikání v celém Chorvatsku, dále se zvýšily investice do konkurenceschopnosti pracovníků na trhu práce prostřednictvím vzdělávání a školení. Vláda rozdělila 6,8 mld. chorvatských kun mezi 204 121 občanů. Tyto prostředky byly poskytnuty na podporu zaměstnání a samostatné výdělečné činnosti nezaměstnaných, dále na podporu vzdělávání a stáží, na financování vzdělání nezaměstnaných osob pro potřeby trhu práce apod. (Croatian Employment Service, 2022).

5 Migrace mezi zeměmi EU

Svoboda pohybu je jedním z hlavních pilířů Evropské unie. Od začátku milénia se mobilita v rámci EU dvojnásobně zvýšila. Alcidi a Gros (2019) uvádí dva hlavní faktory, které stojí za růstem pracovní migrace. Prvním důvodem je rozšíření EU o nové členské státy v posledních dvaceti letech. Druhým faktorem je zesílení migračních toků z jihu na sever, což je způsobeno vysokou mírou nezaměstnanosti na jihu. V roce 2017 pobývalo 3,8 % občanů EU v produktivním věku (20–64 let) v jiném členském státě EU. Například podíl německých občanů žijících v zahraničí se pohybuje kolem 1 % s porovnáním se 14 % chorvatskými občany. Třetinu mobilních občanů EU představují vysoce kvalifikované osoby (Eurostat, 2018).

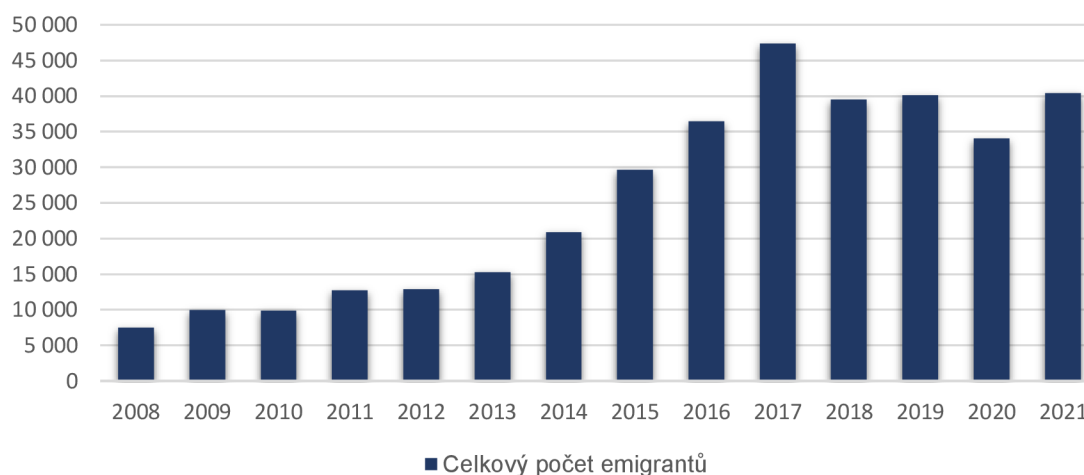
5.1 Emigrace z Chorvatska

Emigrace z Chorvatska má velice dlouhou historii. Primárně byla ovlivněna ekonomickými a politickými faktory (Župarić-Iljić 2016, s. 16; Hornstein Tomić a Taylor, 2018). Válka v Jugoslávii v 90. letech minulého století způsobila nedobrovolnou migraci zhruba jedné pětiny chorvatských občanů. Bylo vysídleno 550 000 lidí a zhruba 150 000 Chorvatů uprchlo do západní Evropy hledat nový domov (Perković a Puljiz, 2001). Počty osob, které po rozpadu Jugoslávie skutečně emigrovaly, jsou neznámé. Tehdejší ministr vědy a techniky v roce 2003 odhadoval, že v rozmezí deseti let, od roku 1991 z republiky odešlo 4 738 osob s terciárním vzděláním (Adamović a Mežnarić, 2003, s. 147).

Chorvatská republika tedy zažívá od začátku tohoto tisíciletí emigraci nekvalifikovaných, kvalifikovaných, ale také vysoce kvalifikovaných osob. Světová ekonomická krize v roce 2008 a integrace Chorvatska do Evropské unie v roce 2013 tento trend posílila. Župarić-Iljić (2016, s. 16–17) uvádí, že přístup na trh práce EU je jedním z hlavních hybatelů emigrace v Chorvatsku. Data Chorvatského statistického úřadu od roku 2009 zaznamenávají negativní migrační saldo, které za posledních 13 let zůstalo záporné. V roce 2021 byla hodnota migračního salda -4 512. V roce 2009 to bylo -1 472. Na grafu níže lze vypořadovat bezprecedentní nárůst emigrace od vstupu do EU v roce 2013, se skokovým nárůstem v období od roku 2015 do roku 2018. Celkově pak úřad eviduje emigraci 288 430 osob mezi lety 2014 až 2021 (CBS, 2022). Nicméně tyto hodnoty jsou značně podhodnoceny. Draženović, Kunovac

a Pripužić (2018, s. 417–418) uvádí, že data zveřejněna statistickým úřadem Chorvatské republiky, které zprostředkovává ministerstvo vnitra, eviduje jen ty osoby, které se dobrovolně zaregistrovali. Autoři tedy odhadují, že „emigrace z Chorvatska je po jejím vstupu do EU v průměru přibližně 2,6krát vyšší než oficiálně registrovaná čísla v Chorvatsku...“ (Draženić, Kunovac a Pripužić, 2018, s. 418).

Vývoj emigrace po roce 2008 do roku 2021

Graf 3: Vývoj emigrace od roku 2008 do roku 2021

Zdroj: Croatian Bureau of Statistics (2022), vlastní zpracování

Většina chorvatských emigrantů odchází do Německa a do zemí západní Evropy (CBS, 2022; Jurić 2020). Právě Německá spolková republika přispěla k výraznému odchodu osob, z důvodu otevření svého pracovního trhu pro občany Chorvatska v polovině roku 2015 (Jurić, 2020, s. 324, cit. dle Jurić 2018). Podíváme-li se na graf 3, rok 2017 byl z pohledu emigrace nejvýraznější. Z celkových 47 tisíc osob jich do Německa emigrovalo 29 tisíc (62 %). Pro srovnání – v roce 2013, celková emigrace činila 15 tisíc osob, z toho 2 tisíce (13 %) osob emigrovalo do Německa (CBS, 2022). Země západní Evropy jsou Chorvatům kulturně, geograficky i osobně blízké. Také pro ně platí, že zde existují přímé nebo nepřímé kontakty, kdy se z většiny jedná o rodinné příslušníky či přátele, kteří v dané zemi žijí nebo žili. V neposlední řadě jejich rozhodnutí ovlivňuje fakt osobní zkušenosti z programů studentské mobility, jako je například program Erasmus+ nebo CEEPUS (Troškot, Prskalo a Šimić Banović, 2019).

Tuto novou vlnu emigrantů představují z 45,9 % mladí lidé ve věku 20–40 let (CBS, 2022). Většina z nich disponuje středoškolským vzděláním, ale Čačić (2020, s. 1) doplňuje, že „nejméně 10 % tvoří doktoři, IT specialisté, inženýři atd.“ Stát tedy

na základě emigrace vzdělaných osob přijde o zhruba 446,4 milionů eur, které byly vynaloženy na jejich vzdělávání. Do těchto přímých škod jsou započítány pouze investice do 5letého vysokoškolského vzdělání, pokud připočteme i vzdělání základní a středoškolské, výdaje se vyšplhají až na miliardu eur (Čačić, 2020). Zastoupení vysoce vzdělaných osob také potvrzuje zpráva Evropské komise (2018, s. 12), která zmiňuje pravidelný příbytek podílu vysoce kvalifikovaných mobilních pracovníků v tehdejší EU-28 mezi lety 2014–2017, přičemž druhý největší nárůst byl zaznamenán u Chorvatů (+46 %).

Na jaře v roce 2018 byl uskutečněn průzkum Chorvatským svazem zaměstnavatelů (*Hrvatska udruga poslodavaca* – HUP), který potvrdil dlouhotrvající jev „odlivu mozků“. Do průzkumu se zapojilo 661 respondentů, kteří emigrovali od vstupu Chorvatska do EU do ledna roku 2018. Naprostou většinu respondentů (82 %) tvoří osoby v produktivním věku mladších čtyřiceti let, z nichž 73,5 % bylo již dříve v Chorvatsku zaměstnáno. V průměru jsou také výrazně vzdělanější než stejný vzorek osob setrvávající v mateřské zemi. Téměř 54 % emigrantů dokončilo jeden ze dvou stupňů vysokoškolského vzdělání a více než 44 % má ukončené středoškolské vzdělání. Průzkum poukázal na existenci tří hlavních faktorů motivujících mladé vzdělané osoby k odchodu. Největší skupina osob uvádí jako zásadní nespokojenost se společensko-politickým klimatem v zemi, problémy v oblasti pracovně-sociálního postavení a v neposlední řadě emigrují z osobních důvodů. Nová vlna emigrantů vnímá budoucnost Chorvatské republiky nejasně. Každý druhý respondent nevěří ve zlepšení situace. Až 42 % osob neplánuje návrat do rodné vlasti, přičemž 20,8 % se plánuje vrátit nedříve v důchodovém věku (HUP, 2018).

6 Studentská mobilita

V dnešní době se studentům naskytá mnoho příležitostí. Jednou z nich je například strávit část, popřípadě celé studium za hranicemi rodné země. Tato zkušenost není podle Teichlera (2017, s. 204–205) pouze nástrojem k lepšímu uplatnění absolventa na trhu práce či v akademické sféře, ale zastává názoru, že studentská mobilita bude klíčem k ovlivnění osobnosti pro následující etapy života. Teichler (2017, s. 204–205) také uvádí, že při studentské mobilitě dochází k nabytí většího povědomí o způsobu života v jednotlivých státech. Stejně tak student získá dovednosti, které jedinci mohou pomoci adaptovat se na různá prostředí. Jinak řečeno, ze studenta se stává nositel nových nápadů se zahraničními kontakty.

Právě proto, že lidský kapitál je na dnešním trhu velice cenný a dochází k tzv. „boji o talenty“, se s termínem studentských mobilit začal skloňovat pojem „odlivu mozků“. Každopádně tento jev bývá autory spíše spojován s vertikálním typem studentské mobility – z akademicky či ekonomicky nevyrovnaných zemí, anebo s mobilitou titulovou – za účelem získání titulu, po celou dobu studia (Wächter, 2006; Teichler, 2015). Tato práce se dále bude věnovat mobilitě kreditové, reprezentované programem Erasmus+. Student zpravidla stráví jeden, či dva akademické semestry na přijímací vysoké škole, vzdělání probíhá na více méně stejné úrovni kvality, a pokud je to možné, jsou studentovi uznány rovnocenné předměty na domovské univerzitě (Teichler, 2017, s. 190). Podle Wächtera (2006, s. 52) jsou programy mobility EU určeny na podporu dočasné mobility, v zemích s podobným rozsahem rozvoje. Předpokládá se, že se studenti a výzkumní pracovníci vrátí zpátky domů. Nemělo by tedy primárně docházet k „odlivu mozků“, ale naopak mobilita akademiků a studentů mezi vzdělávacími a výzkumnými zařízeními stimuluje pozitivní jev tzv. „cirkulaci mozků“, neboli *brain circulation* (Rada Evropské unie, 2021). Bryła a Domański (2014, s. 34) doplňují, že je vždy nutné dívat se na výsledný efekt v rámci jednotlivých zemí. Pro země jako je Německo, Francie nebo Velká Británie, kde dochází k velkému přílivu zahraničních studentů, není téma „odlivu mozků“ aktuální, na rozdíl od méně ekonomicky silných zemí, které se s tímto fenoménem potýkají.

Také statistiky ukazují, že Erasmus+ pozitivně podporuje pracovní migraci. „Z absolventů programu Erasmus+ se 40 % od ukončení studia alespoň jednou přestěhovalo, v porovnání s 23 % nemobilních studentů.“ (Evropská unie, 2016, s. 19).

Dále až 93 % mobilních studentů⁸ si dokáže do budoucna představit žít v zahraničí s porovnáním s 73 % nemobilních studentů. V rámci regionů EU tato skutečnost platí nejvíce pro studenty z jižní Evropy, ti mají až 2x větší pravděpodobnost se pracovně realizovat v zahraničí než nemobilní studenti. Studenti z jižní Evropy včetně chorvatských studentů uvádí jako hlavní motivace pro zahraniční výjezd rozvíjení svých jazykových dovedností a zvýšení budoucí šance pracovního uplatnění v zahraničí (Evropská unie, 2016). Podíváme-li se, kde se zahraniční výjezdy nejvíce absolvují, polovina studentů tradičně míří do jedné ze čtyř hlavních cílových zemí. Konkrétně do Španělska, Německa, Francie, Itálie (Evropská komise, 2022).

Chorvatská republika se spolu s ostatními státy zapojenými do Boloňského procesu⁹ snaží zlepšit dostupnost, atraktivitu a

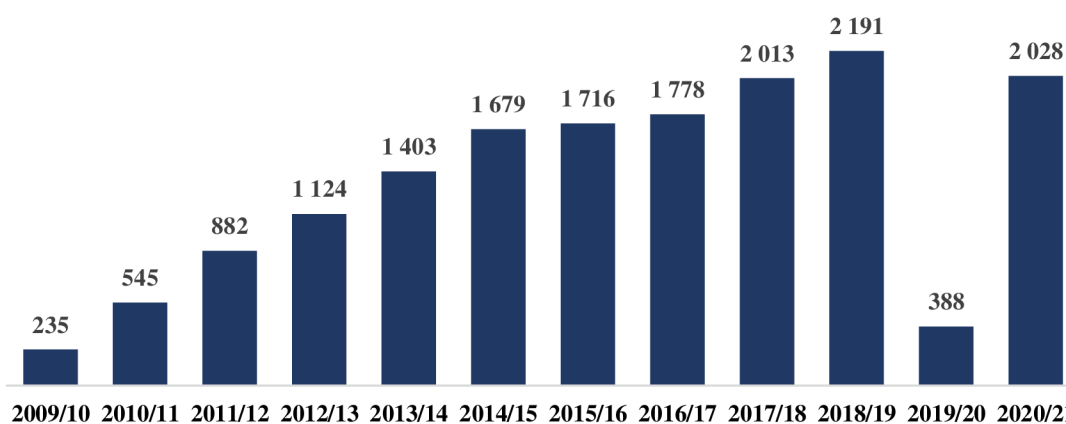
kvalitu terciárního vzdělání, a také zvýšit mobilitu studentů a vysokoškolských zaměstnanců. V roce 2007 Institut pro rozvoj vzdělávání (Institut za razvoj obrazovanja) ve spolupráci s Evropskou unií a chorvatskými vzdělávacími institucemi započal implementaci projektu „*Enhancing the Mobility of the Croatian Academic Community*“. Cílem tohoto projektu bylo připravení školského systému pro vstup do programu Erasmus v roce 2009 (Institute for the Development of Education, 2008). Za zahraniční studentské mobility zodpovídá Agentura pro mobilitu a EU programy (AMPEU), která spadá pod Ministerstvo pro vědu a školství Chorvatské republiky. Pod záštitou AMPEUPU jsou následující programy: Erasmus+ program, Evropský sbor solidarity, CEEPUS, Bilaterální stipendia a Euraxess. Před zapojením do projektu Evropské akademické mobility byla míra studentů zapojených ve výměnných programech pouze 0,3 % (Lučin a Dujić, 2007). V roce 2019 se studentských mobilit, studijních stáží, dobrovolnických aktivit aj. zúčastnilo 10 288 participantů a celková míra studentské mobility narostla na 3,6 %. Cílem kreditové mobility do roku 2025 je dosáhnout hranice 10 % pro vyjíždějící studenty (Evropská komise, 2022).

⁸ Mobilní student je pro účely práce chápán jako student se zkušeností se zahraniční studentskou mobilitou.

⁹ Označení pro mezivládní spolupráci 49 evropských zemí a Evropské komise v otázce vysokoškolského vzdělávání (EHEA, 2023).

Na následujícím grafu 4 jsou vyobrazeny data odchozích vysokoškolských studentů, včetně stážistů v období od začátku programu v akademickém roce 2009/10 do akademického roku 2020/21. Statistiky ukazují postupně rostoucí trend v oblíbenosti mobilit u chorvatských studentů, kdy linii narušuje pandemie covid-19 v akademickém roce 2019/20. Nejoblíbenějšími přijímacími zeměmi jsou Německo, Španělsko, Rakousko a Itálie. Nejvíce studentů pak vysílají Univerzity Zagreb, Rijeka, Split a Osijek (Evropská komise, 2022).

Počet vysílajících vysokoškolských studentů a stážistů programu Erasmus v období 2009-2021

Graf 4: Počet vysílajících vysokoškolských studentů a stážistů programu Erasmus v období 2009–2021

Zdroj: Evropská komise (2021), vlastní zpracování

7 Metody výzkumu

V rámci bakalářské práce byla použita metoda online dotazníkového šetření a následné zpracování získaných informací. Janák (2018, s. 27) uvádí, že: „*kvantitativní linie výzkumu se zaměřuje vždy na četnosti, kategorizaci do předem připravených kategorií a odpovědi převoditelné v principu na číselné hodnoty, kvantitativní výzkum se zaměřuje především na struktury smyslu a významu*“. Cílem praktické části je zjistit, jaké jsou motivace chorvatských vysokoškolských studentů, které ovlivňují jejich rozhodnutí opustit mateřskou zemi a pracovat v zahraničí. Práce rovněž zkoumá, zdali absolvovaná studentská mobilita hraje roli v jejich rozhodování, tedy inklinují-li mobilní studenti k budoucí pracovní migraci více než studenti nemobilní. Pro zjištění vztahu mezi studentskou mobilitou a jejím vlivem na studentovo rozhodnutí v budoucnu emigrovat, byla stanovena hypotéza H1.

H1 = Mobilní studenti jsou více nakloněni práci v zahraničí.

Data byla sbírána pomocí online dotazníku na platformě SurveyMonkey.com od června roku 2022 a šetření bylo ukončeno v lednu 2023. Průzkum byl distribuován na sociální síti Facebook v jednotlivých univerzitních (studentských) skupinách a skupině *Anketica – Podileji svoju anketu*. Taktéž byl dotazník rozeslán prostřednictvím univerzitního emailu na Zadarské univerzitě. Respondentům bylo nabídnuto průzkum vyplnit buďto v anglické nebo chorvatské jazykové variantě. Překlad z angličtiny do chorvatštiny probíhal za pomoci chorvatského rodilého mluvčího. Před započítím sběru dat byla provedena pilotáž na vzorku tří chorvatských studentů, za účelem zvýšení srozumitelnosti otázek. Na jejím základě byly provedeny drobné změny u otázek 11 a 15.

Při řazení otázek byl brán ohled na jejich náročnost a tematickou návaznost. Dotazník je strukturován do tří hlavních oblastí a úvodního seznámení s problematikou výzkumu včetně obeznámení o časové náročnosti, anonymitě výzkumu a poděkování za účast. Celkově se dotazník skládá z 22 otázek, přičemž 5 otázek je identifikačních. V první části jsou umístěny faktografické otázky, které podávají informace o respondentech z hlediska pohlaví, věku, stupně studia, zaměření studia a vzdělávací instituce. Druhá oblast se týká migračního potencialu studentů, jejich hlavních motivací ve formě push a pull faktorů, které ovlivňují jejich rozhodnutí opustit zemi a pracovat v zahraničí. Dále řeší pohled respondentů na současnou situaci v Chorvatské republice a zkoumá

názor studentů na postavení mladých občanů v zemi. Třetí segment je zaměřen na studentskou mobilitu. Přesněji pak, zda student nějakou formu mobility absolvoval, jaké byly (budou) hlavní důvody pro její zvolení a kde se mobilita odehrávala (bude odehrávat). Na závěr třetí části jsou studenti dotázáni, zdali uskutečnili nějaké kroky napomáhající realizaci jejich budoucí pracovní kariéry v místě studentské mobility a jestli pro ně mobilita představuje důležitý prvek v budoucím hledání pracovního místa v zahraničí.

V předloženém šetření bylo užito výběrových uzavřených a polouzavřených otázek. V druhé a třetí části jsou otázky doplněny o 5bodovou Likertovu škálu (rozhodně souhlasím – souhlasím – neutrální postoj – nesouhlasím – rozhodně nesouhlasím). Všech 22 otázek bylo přepsáno do prostředí Microsoft Excel a následně zpracováno a vyhodnoceno pomocí grafů a tabulek. Pro statistické vyhodnocení hypotézy H1 byl použit chí-kvadrát test nezávislosti na hladině významnosti 5 % (hodnota $p < 0,05$). Pro ověření platnosti jsou stanoveny tzv. statistické hypotézy – nulová, kdy mezi jevy neexistuje statisticky významný vztah a alternativní, kdy mezi jevy existuje statisticky významný vztah. Přijme-li se nulová hypotéza a odmítne hypotéza alternativní, není mezi jevy statisticky významný vztah, a opačně (Chráska, 2016). Jednotlivé grafy a tabulky jsou uvedeny a popsány v kapitole Výsledky.

Ráda bych na závěr podotkla, že jsem si plně vědoma limitů svého výzkumu, a to v první řadě omezeného vzorku respondentů, na jehož základě nemohlo dojít k řádnému reprezentování vybraného vzorku vysokoškolských studentů. Dalším limitem je má nedostatečná zkušenost s vypracováním akademické práce potažmo výzkumu, kdy tento fakt mohl ovlivnit formulaci otázek kladených v dotazníku, proto jsem otázky předem konzultovala s vedoucí této práce.

7.1 Popis vzorku respondentů

Průzkumu se zúčastnilo 63 respondentů, z čehož 7 osob bylo vyloučeno z důvodu nevyplnění podstatné části dotazníku. Anglickou verzi dotazníku využilo 35 respondentů a zbylých 28 respondentů zvolilo variantu v chorvatštině. Cílovou skupinu tvoří chorvatští studenti bakalářského, magisterského a doktorského studia. Tabulky 3 a 4 a grafy 5 a 6 zobrazují strukturu získaného výzkumného vzorku respondentů podle pohlaví, věku, zaměření a stupně studia. Finální velikost vzorku zastupuje 46 žen a 10 mužů. Mezi respondenty výrazně převažují ženy oproti mužům,

a to zhruba čtyřnásobně¹⁰. Na základě této genderové nevyrovnanosti jsem dále nerozlišovala odpovědi na základě pohlaví respondentů.

Tabulka 3: Struktura respondentů podle pohlaví

	Počet	%
muži	10	18
ženy	46	82
celkem	56	100

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Z hlediska věku majoritní skupinu tvoří respondenti ve věkovém rozmezí 22–25 let, celkem 35 odpovědí. U kategorie 15–21 let je počet respondentů 14 a studenty starší 26 let zastupuje v předloženém výzkumu 7 respondentů. U věkové skupiny mladší 18 let nebyly uvedeny žádné odpovědi, proto tato kategorie není v celkovém grafickém vyhodnocení uvedena. Výsledky otázky 2 jsou uvedeny v tabulce 4. Respondenti byli dotázáni v otázce 3 na jejich mateřskou univerzitu. Nejvíce studentů reprezentuje Zadarskou univerzitu (25 resp.), studentů ze Splitské univerzity bylo 8 a zbylých 23 studentů studovalo na nějaké z následujících univerzit: Záhřebská univerzita, Osijekská univerzita, Univerzita v Rijece a Univerzita Juraja Dobrily v Pule.

Tabulka 4: Věková struktura respondentů

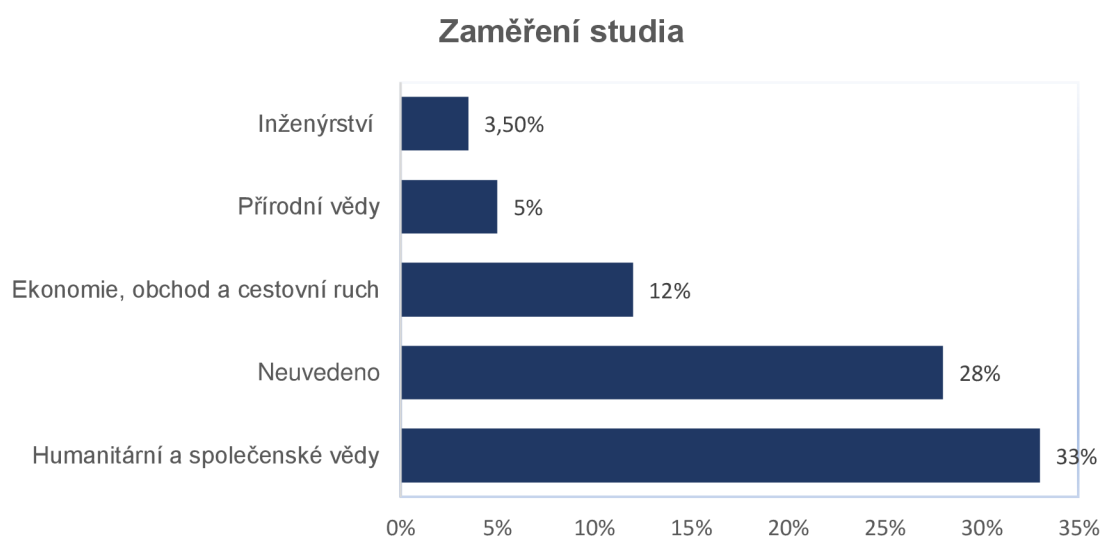
	Počet	%
18–21	14	25
22–25	35	62
starší 26 let	7	13

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Grafy 5 a 6 zobrazují odpovědi na otázky 4 (zaměření studia) a 5 (stupeň studia). Co se týče otázky zaměření studia studentů, při její specifikaci jsem vycházela z nabídky univerzity ve Splitu a následně výběr redukovala. Největší počet respondentů studuje humanitní a sociální vědy 33 %, 28 % respondentů zvolilo možnost „další“, nicméně při své odpovědi nespecifikovali, o jaké zaměření se jedná, a proto pracuji nadále

¹⁰ V roce 2021 absolvovalo vysokoškolské studium 33 415 studentů z toho 20 369 žen, tj., 61 % (CBS, 2021).

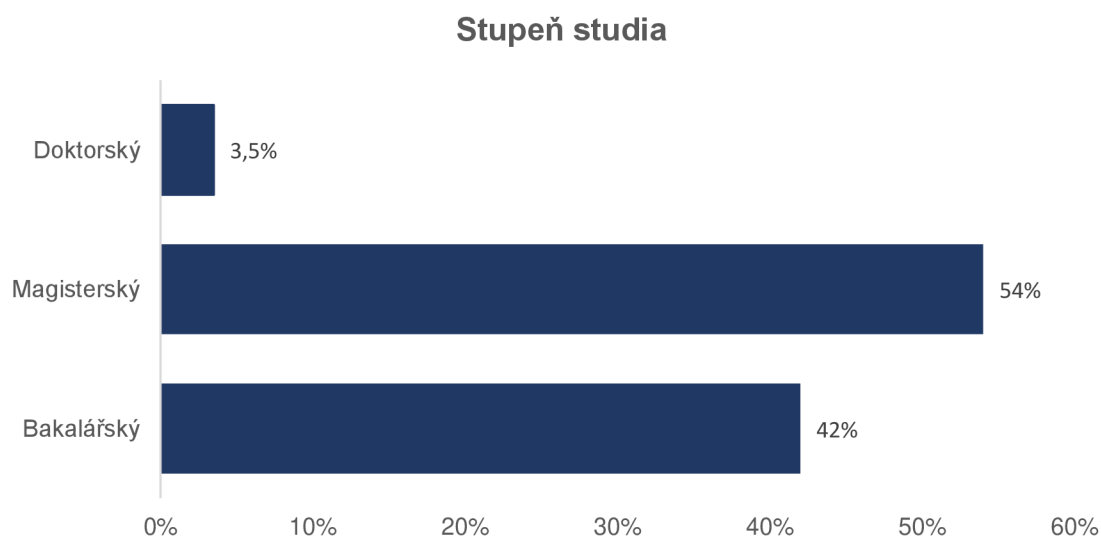
s pojmem neuvedeno. Následovalo 12 % studentů ekonomie, obchodu a cestovního ruchu, 5 % studentů přírodních věd a 3,5 % studentů inženýrství.

Graf 5: Zaměření studia

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Otázka 5 zjišťovala úroveň studia respondentů. Nejpočetnější skupinu vzorku tvoří z 54 % studenti magisterského studia, dále studenti bakalářských oborů 42 %. Šetření se zúčastnilo pouze 3,5 % studentů doktorského studia.

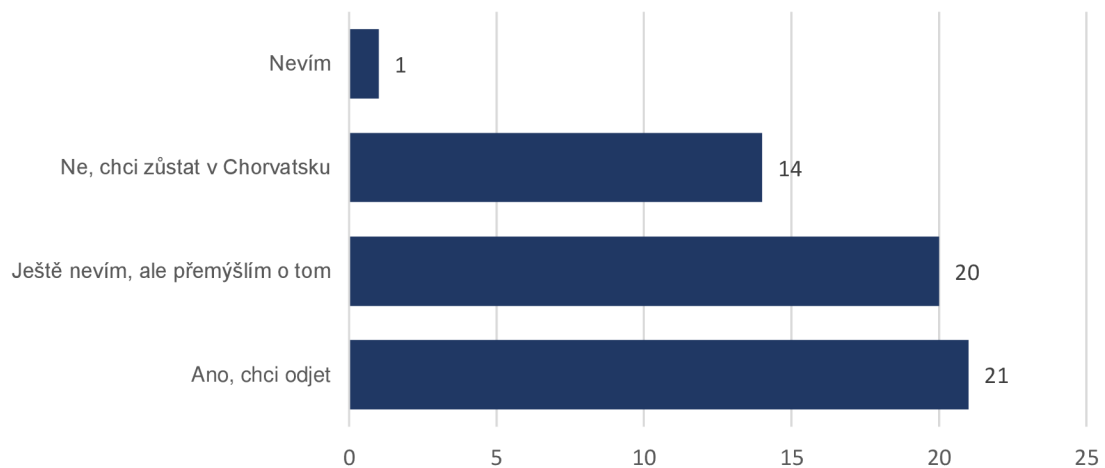
Graf 6: Stupeň studia

Zdroj: autor, vlastní zpracování

8 Výsledky

Tato část bakalářské práce se věnuje výsledkům a analýze dat získaných z realizovaného dotazníkového šetření. První otázka druhého segmentu „Migrační potenciál“ zjišťuje, zdali mají respondenti v úmyslu po absolvování vysokoškolského studia odejít za prací do zahraničí. Na grafu níže je viditelný vcelku pozitivní přístup k emigraci vysokoškolských studentů. Celkem 21 respondentů z 56 zaznamenaných odpovědí chce po ukončení studia emigrovat do zahraničí. Následuje 20 odpovědí od respondentů, kteří o odchodu ze země přemýšlí, ale ještě nejsou rozhodnutí. Zůstat v mateřské zemi chce do budoucna 14 respondentů a 1 respondent využil variantu „nevím“.

Uvažujete o práci v zahraničí po ukončení studia?

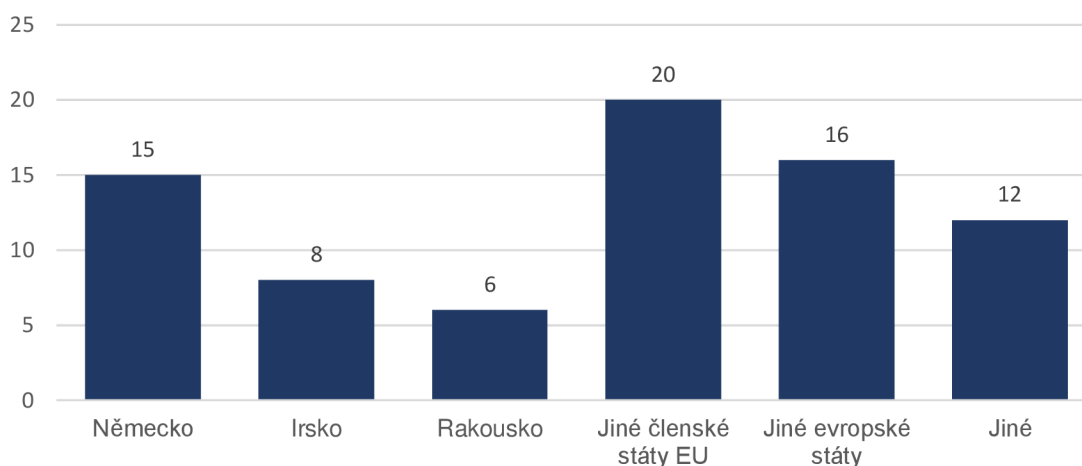

Graf 7: Uvažujete o práci v zahraničí po ukončení studia?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Graf 8 znázorňuje, do jaké země by chtěli studenti emigrovat. Respondenti měli možnost zvolit více odpovědí a specifikovat vlastní výběr u odpovědi „jiné“. Na základě této možnosti se tradiční preferované cílové země jako Německo (15 resp.), Irsko (8 resp.) nebo Rakousko (6 resp.) posunuly za jiné členské státy EU (20 resp.) a jiné evropské státy (16 resp.). Respondenti, kteří vybrali možnost „jiné“, nejčastěji volili země jako Austrálie, Spojené státy americké a Itálie.

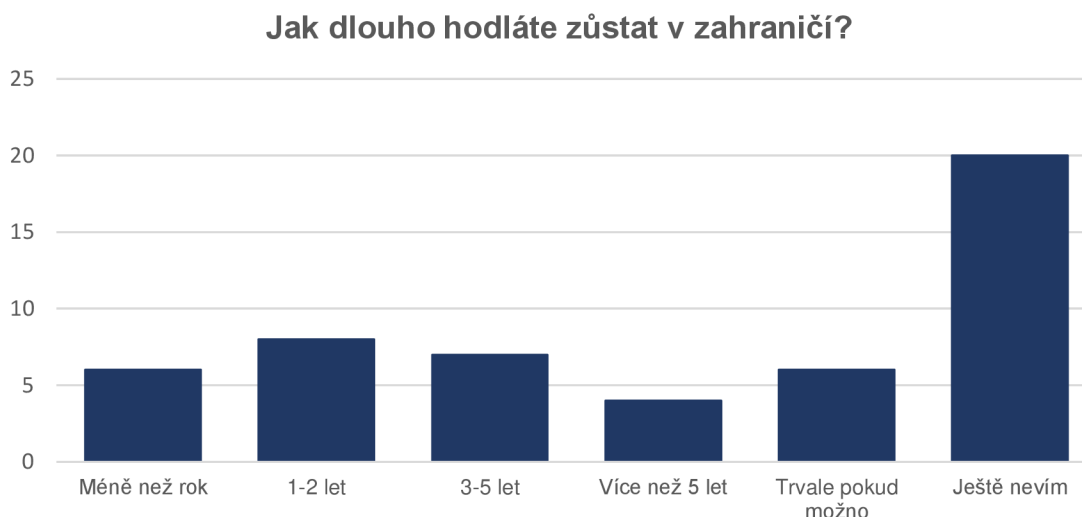
Do jaké země byste chtěli emigrovat?

Graf 8: Do jaké země byste chtěli emigrovat?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Otázka 8 se zabývá délkou pobytu respondentů v cílové zemi. Otázka byla uzavřená a nabízela možnost výběru jediné odpovědi. Z grafu 9 vyplývá, že naprostá většina dotazovaných (20 resp.) není rozhodnuta, jak dlouho chtějí v zahraničí setrvat. Druhou skupinu tvoří respondenti, kteří chtějí zůstat v cílové zemi maximálně v časovém úseku od méně než 1 rok do 5 let. Variantu „méně než rok“ volilo šest respondentů, variantu „setrvat v zahraničí 1–2 roky“ zvolilo osm respondentů. Sedm dotazovaných uvedlo, že chtějí v zahraničí zůstat po dobu 3–5 let. Dle Vavrečkové et al. (2008, s. 72) dočasný pobyt představuje pro zdrojovou zemi zpravidla pozitivní efekt, kdy dochází k akumulaci zkušeností, dovedností apod. Třetí skupinu reprezentuje vzorek 4 respondentů, kteří chtějí zůstat v zahraničí více než 5 let a šest respondentů zvolilo možnost „trvale pokud možno“.

Graf 9: Jak dlouho hodláte zůstat v zahraničí?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Analýza motivací vedoucích k emigraci ze země je vcelku náročná, z důvodu nutnosti standardizované odpovědi na subjektivní motivy studenta. Následující výběr totiž nemusí dobře vystihnout podstatu motivace, nebo jej vůbec neobsahuje (Bernard a Patočková, 2012). Otázka 9 „Co by bylo důvodem vaší emigrace“ nabízela možnost zvolit více variant odpovědí a možnost uvést svůj osobní důvod. Šetření tedy alespoň přibližuje hlavní důvody, které respondenti považují při svém rozhodování za důležité. Z grafu 10 vyplývá, že respondenti hodnotí za nejdůležitější motivaci získání zkušeností v zahraničí (39 resp.), druhou nejčastěji volenou možností je ekonomický motiv vyššího platového ohodnocení (31 resp.), následuje touha objevit něco nového (27 resp.) a nemožnost najít si práci (25 resp.). Hranici 20 hlasů překročily také možnosti osamostatnit se (22 resp.), špatný kariérní růst (22 resp.) a potřeba kvalitnějšího vzdělávání a školství (21 resp.). Za méně důležité motivace nebo důvody považují studenti nespokojenost s politickou situací v Chorvatsku (15 resp.) a nedostatek perspektivy do budoucna (13 resp.). Respondenti, kteří využili možnost otevřené odpovědi dvakrát uvedli motivaci kvalitnějšího života v zahraničí nebo přání prozkoumat další země. Další dvě odpovědi se týkaly motivace na základě předchozí emigrace osoby blízké. Dvě respondentky uvádí jako svůj důvod „*Chci žít se svým přítelem v zahraničí*“, kdy jedna z nich specifikovala Německo.

Co by bylo důvodem vaší emigrace?

Graf 10: Co by bylo důvodem vaší emigrace?

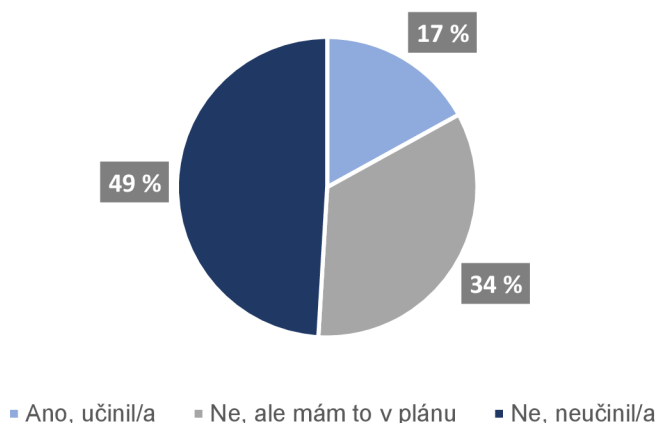
Zdroj: autor, vlastní zpracování

Otázka 10 zjišťuje, zdali respondenti učinili nějaké konkrétní kroky, které by jim pomohly, popřípadě usnadnily budoucí emigraci. Pro příklad bylo uvedeno hledání informací ohledně pracovní nabídky a kontaktování potencionálního zaměstnavatele. Zjištění poukazuje na fakt, že necelá polovina respondentů (49 %) žádné kroky neučinila. Druhou skupinu, přesněji 34 % tvoří respondenti, kteří prozatím neprojevili žádnou aktivitu v tomto směru, ale do budoucna plánují. Aktivní respondenti (17 %), kteří byli ve své přípravě produktivní a již učinili kroky napomáhající jejich potencionální emigraci, dostali možnost specifikovat, o jaké kroky se jednalo. Níže se nachází ukázka uskutečněných kroků na základě vlastních slov respondentů:

- „Minulý rok jsem absolvoval stáž v Thyssenkrupp, kde jsem navázal kontakty.“
- „Mluvil jsem s lidmi, kteří jsou zaměstnáni ve školách v Německu o příjmech a daních.“
- „Po střední jsem vycestovala jako Aupair a navázala kontakty.“
- „Mojí rodinní příbuzní již od roku 2010 pracují v Německu ve společnosti Austin Power Company v Norimberku, kde jsem měl možnost absolvovat stáž ve finančním oddělení.“
- „Momentálně jsem na stáži v Irsku a hodlám se po létě vrátit a hledat zde práci.“
- „Odjel jsem do ciziny, vrátil jsem se dokončit magistra a možná zase někam pojedou.“

- „Získání informací o pracovních příležitostech, životních nákladech v zahraničí, jak získat víza tam, kde jsou potřeba a jaké stáže jsou dostupné v zemích, o které mám zájem a vyhledávání na internetu.“

Učinili jste již nějaké konkrétní kroky ohledně pobytu v zahraničí?

Graf 11: Učinili jste již nějaké konkrétní kroky ohledně pobytu v zahraničí?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Následující graf 12 interpretuje výsledky otázek 11, 12, 13 a 14. Baterie otázek zjišťuje postoj respondentů vůči aktuální situaci a postavení mladých osob v republice. V otázkách měli respondenti označit úroveň souhlasu, popřípadě nesouhlasu pomocí Likertovy škály (rozhodně souhlasím – souhlasím – neutrální postoj – nesouhlasím – rozhodně nesouhlasím).

Otázka 11 „věřím ve veřejné instituce, jako je vláda, média, finanční instituce atd.“ přesněji zjišťovala důvěru studentů ve veřejné instituce. Z výsledků vyplývá zřejmá nedůvěra k veřejným orgánům v Chorvatsku, jelikož nebyla zvolena žádná odpověď rozhodně souhlasím a pouze 5 respondentů z 56 zaznamenaných odpovědí s tvrzením souhlasí. Svůj nesouhlas s tvrzením vyjádřilo 28 dotazovaných a dalších 11 rozhodně nesouhlasí. Zbýlých 9 dotazovaných zastává neutrální postoj.

Otázka 12 „myslím, že mám možnost osobního růstu a vyjádření se v Chorvatsku“ se zaměřuje na percepci osobních příležitostí, možností osobního růstu a vyjádření se u dotazovaných studentů. Možnost rozhodně souhlasím zvolili 3 respondenti a dalších 19 respondentů souhlasí. Míra mezi pozitivními a negativními odpověďmi byla téměř vyrovnaná, jelikož 18 respondentů zvolilo možnost nesouhlasím a 1 možnost rozhodně nesouhlasím. Neutrální postoj mezi zvolilo 15 dotazovaných.

Otázka 13 „myslím, že muži a ženy v Chorvatsku mají stejné pracovní možnosti“ zobrazuje, jak respondenti vnímají situaci z pohledu rovnocenných pracovních příležitostí mužů a žen v Chorvatsku. Jelikož se mého šetření zúčastnilo jen 10 mužů, nelze vyvodit žádný závěr, který by se týkal jejich rozdílného pohledu na problematiku. Každopádně je viditelný značný nesouhlas s tímto tvrzením. Možnost rozhodně nesouhlasím zvolili 4 respondenti, dále 30 respondentů s tvrzením nesouhlasí. Respondentů, kteří s tvrzením souhlasí, bylo v průzkumu 11 a dalších 11 jich zvolilo možnost neutrální postoj.

Poslední otázka 14 „jsem spokojený/á s kvalitou života v Chorvatsku“ nabízela respondentům příležitost se vyjádřit k jejich spokojenosti s kvalitou života v republice. Z následujícího grafu vyplývá, že většina dotazovaných není s kvalitou života spokojena. Celkem 4 respondenti vybrali možnost rozhodně nesouhlasím a dalších 19 respondentů nesouhlasí.

Stupeň souhlasu s Likertovou škálou

Graf 12: Stupeň souhlasu s Likertovou škálou

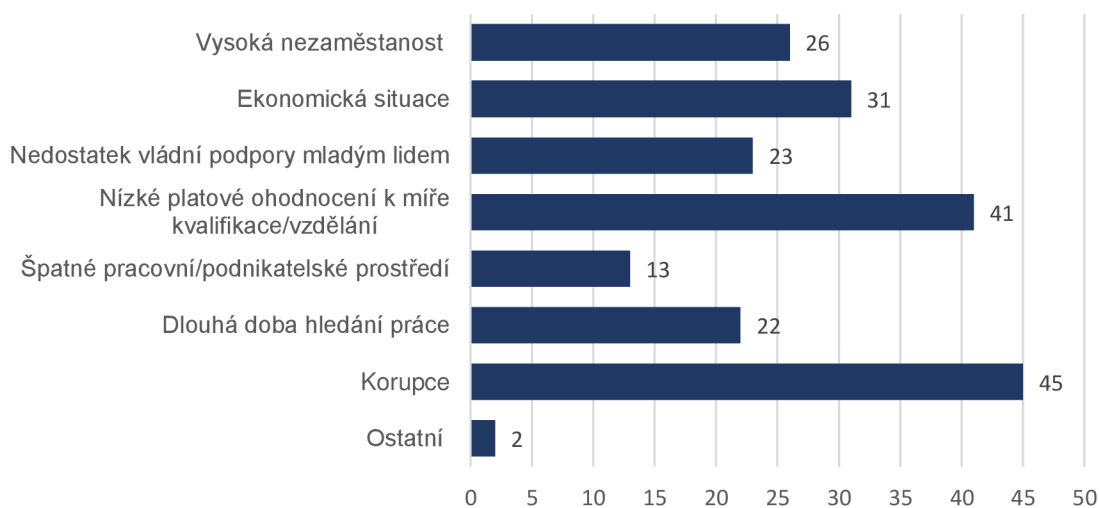
Zdroj: autor, vlastní zpracování

Otázka 15 se skládá z odpovědí na otázku „Co považujete za největší problém v Chorvatsku?“. Respondenti si vybírali z předem určeného seznamu faktorů, jako je ekonomická situace, nedostatek vládní podpory mladým lidem, nízké platové ohodnocení k míře kvalifikace/vzdělání, špatné pracovní/podnikatelské prostředí, dlouhá doba hledání práce, korupce a vysoká nezaměstnanost. Respondenti měli znovu možnost vybrat více odpovědí a vyjádřit svůj názor. Mezi nejzávažnější problémy, které mladí Chorvaté vnímají jsou korupce (45 resp.) a nízké platové ohodnocení k míře

kvalifikace/vzdělání (41 resp.). Další ekonomické faktory jako ekonomická situace (31 resp.) a vysoká nezaměstnanost (26 resp.) jsou pro respondenty důležité a podporují migrační aspirace. Nedostatek vládní podpory mladým lidem (23 resp.), dlouhá doba hledání práce (22 resp.) a špatné pracovní/ podnikatelské prostředí (13 resp.) uzavírají tento výběr. Účastníci, kteří měli pocit, že je předložený seznam nereprezentuje adekvátně, vyjádřili svůj názor v kategorii „ostatní“ (2 resp.). Níže je uvedena ukázka důvodů na základě vlastních slov respondentů:

- „Špatně vyřešené otázky bydlení pro mladé.“
- „Nedostatek výzkumných ústavů v oblasti přírodních věd.“

Co považujete za největší problém v Chorvatsku?

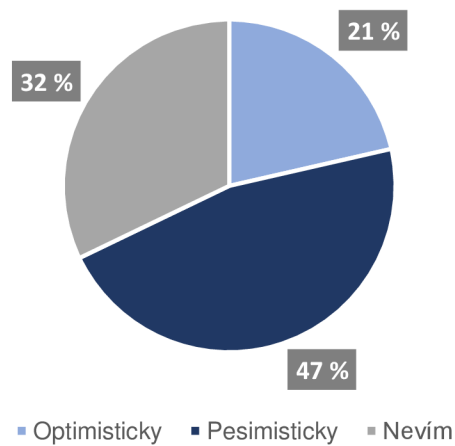

Graf 13: Co považujete za největší problém v Chorvatsku?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Na otázku, „Jak vnímáte budoucnost mladých lidí v Chorvatsku?“, byli respondenti ve svých očekáváních na budoucí vývoj z větší části pesimističtí. Druhá početná skupina zůstává nerozhodnuta a menší vzorek respondentů zastává optimistický pohled. Výsledky grafu 14 ukazují, že 47 % respondentů nevěří ve zlepšení situace v otázce mladé populace a budoucí vývoj vidí negativně. Na druhou stranu 32 % respondentů nesdílí nebo nemá žádný názor na tuto otázku a 21 % reagovalo optimisticky. Kresimir Ivanda z Ekonomické fakulty Univerzity v Záhřebu konstatuje, že „*vnímání budoucnosti je při rozhodování o emigraci nesmírně důležité a pro mladé osoby v Chorvatsku je samozřejmě negativní.*“ (Vladislavljovic, 2019)

Jak vnímáte budoucnost mladých lidí v Chorvatsku?

Graf 14: Jak vnímáte budoucnost mladých lidí v Chorvatsku?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Třetí a závěrečná část dotazníkového šetření je zaměřena na zahraniční studentskou mobilitu. Otázka 17 zjišťuje, zda se dotazovaní respondenti studentské mobility zúčastnili. Pokud ano, o jakou formu studentské mobility se jednalo. Respondenti měli možnost volit následující varianty: Erasmus+, CEEPUS, studentská stáž, dobrovolnictví nebo specifikovat vlastní odpověď. Z dotazovaných 56 jedinců 23 studentů (41 %) absolvovalo nějakou formu studentské mobility, 30 studentů (54 %) žádnou formu studentské mobility neabsolvovalo a zbylých 5 % tedy 3 respondenti zvolili variantů „jiné“, kdy jeden z dotazovaných uvedl, že jej kreditová mobilita Erasmus+ čeká příští akademický rok. Mobilní studenti nejčastěji absolvovali program Erasmus+ (18 resp.), dobrovolnictví (5 resp.), studentskou stáž (4 resp.) a CEEPUS (3 resp.). V porovnání s bakaláři se část studentů magisterského a doktorského studia zúčastnila více mobilit. Nejčastěji programu Erasmus+ v kombinaci se studentskou stáží nebo dobrovolnictvím v zahraničí. Na tomto zjištění není nic překvapivého, jelikož studenti magisterského či doktorského studia studují o poznání déle.

Aby bylo možné otestovat souvislost mezi účastí na studentské mobilitě a záměru absolventa pracovat v zahraničí a vyhodnotit tak hypotézu H1, byl provedený Pearsonův chí-kvadrát test nezávislosti vyhodnocen na kritické hodnotě 0,05. Pro splnění podmínek bylo nutné stanovit nulovou a alternativní hypotézu.

H₁₀ = Mezi mobilními a nemobilními studenty nebudou v otázce práce v zahraničí statisticky významné rozdíly.

H₁₁ = Mezi mobilními a nemobilními studenty budou v otázce práce v zahraničí statisticky významné rozdíly.

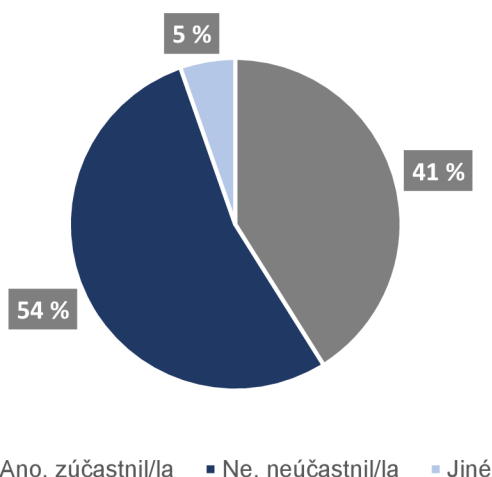
Tabulka 5: Vztah mezi studentskou mobilitou a prací v zahraničí

Statistický test	Chí-kvadrát	sv	p
Pearsonův chí-kvadrát test	0,887	df = 2	p = 0,514

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Dosažená hladina signifikace $p = 0,514$ je větší než kritická hodnota 0,05, viz tabulka 5. Nulovou hypotézu tedy **nelze zamítnout**. Lze tedy říci, že absolvování studentské mobility nesouvisí s budoucím rozhodnutím emigrovat za prací do zahraničí.

Účastnili jste se zahraniční studentské mobility?

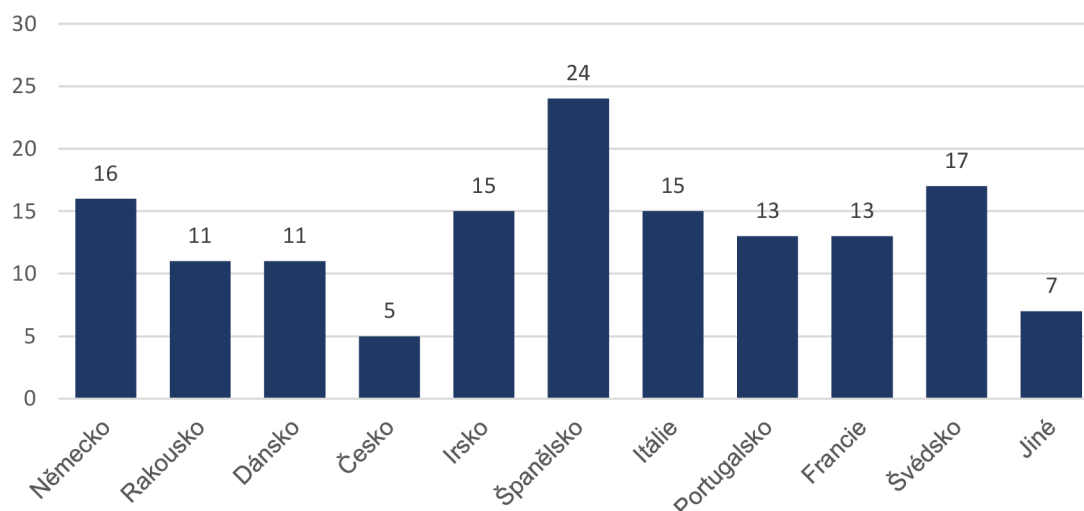

Graf 15: Účastnili jste se zahraniční studentské mobility?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Primární fází v rozhodovacím procesu ohledně výjezdu na zahraniční studijní pobyt představuje výběr destinace, respektive volba partnerské univerzity. Otázka 19 zjišťovala, jakou zemi zvolili nebo by zvolili dotazovaní pro svůj pobyt. Respondenti měli možnost vybrat více možností a specifikovat svůj vlastní výběr. Výsledkem jsou poměrně různorodé odpovědi. Graf 16 obsahuje odpovědi od mobilních i nemobilních studentů. Z výsledků je patrná obliba Španělska, které získalo nejvíce hlasů (24 resp.). Dle zprávy Evropské komise (2020) bylo Španělsko v roce 2020 na prvním místě v oblíbenosti chorvatských studentů v otázce studentských mobilit, před Portugalskem a Itálií. Další výsledky byly velmi vyrovnané. Značnou část preferencí získalo Švédsko (17 resp.), které překvapivě ve výběru předběhlo tradiční oblíbené destinace, jako Německo (16 resp.), Irsko, Itálii (15 resp.) a Portugalsko (13 resp.). Francie (13 resp.), Rakousko, Dánsko (11 resp.) a Česko (5 resp.) uzavírají volitelný výběr. Do otevřené odpovědi respondenti uvedli například Norsko, Slovinsko nebo Švýcarsko.

Jakou zemi jste si vybrali/byste si vybrali pro svou studentskou mobilitu?

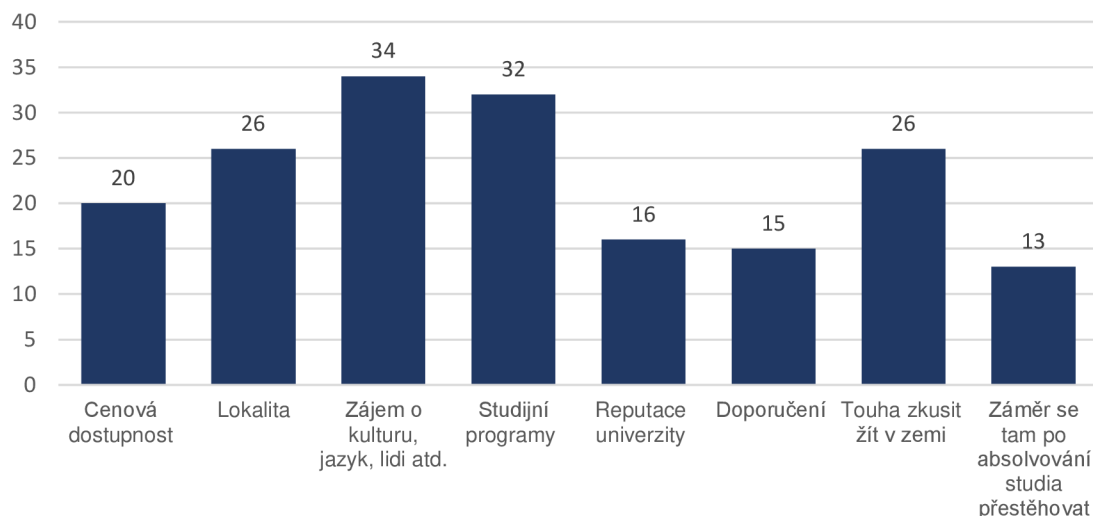

Graf 16: Jakou zemi jste si vybrali/byste si vybrali pro svou studentskou mobilitu?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Na grafu 17 jsou vyobrazeny odpovědi na otázku 18. Cílem je zjistit, jaká (by) byla kritéria, jež (by) brali respondenti v úvahu při výběru hostitelské země. Respondenti měli možnost vybrat více možností a specifikovat svůj vlastní výběr. Výsledky obsahují odpovědi od mobilních i nemobilních studentů. Jelikož nedošlo k markantním rozdílům, data byla vyhodnocena dohromady. Podle Rumbley (2011, s. 200) můžeme důvody pro zvolení mobility rozdělit do tří hlavních skupin: ekonomické, osobní a vzdělávací. Na získaném vzorku lze vyzorovat vyváženost všech tří skupin. Nejčastější motivací pro volbu dané destinace byl pro studenty zájem o danou kulturu, jazyk a lidi (34 resp.). Velkou roli v rozhodování studenta hrají studijní programy nabízené partnerskou univerzitou. Za důležité je označilo 32 respondentů. Volba lokality a touha vyzkoušet si, jaké je to žít v dané zemi, hraje roli u 26 respondentů. Faktor cenové dostupnosti vnímá jako důležitý 20 respondentů. Reputace zahraniční univerzity hraje roli pouze pro 16 respondentů. Doporučení bylo důležité pro 16 respondentů a 13 respondentů uvádí jako svou motivaci pro výběr destinace záměr se po završení studia do země přestěhovat.

Jaká byla/by byla kritéria pro výběr země vaší studentské mobility?

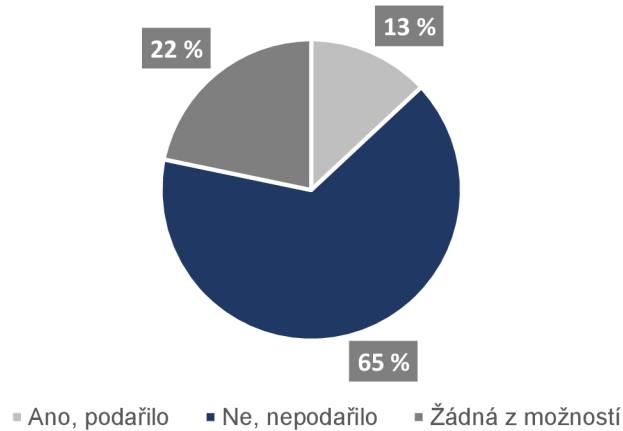
Graf 17: Jaká byla/by byla kritéria pro výběr země vaší studentské mobility?

Zdroj: autor, vlastní zpracování

Následující otázka 20 zjišťuje, zdali respondenti realizovali nějaké kroky v průběhu studijního pobytu, které by jim následně usnadnily emigraci do zahraničí po absolvování vysokoškolského studia. Celkem se šetření zúčastnilo 23 mobilních respondentů, z nichž 65 % (15 resp.) uvedlo, že žádné kroky v průběhu mobility neuskutečnili a dalších 22 % (5 resp.) respondentů zvolilo variantu „žádnou z možností“. Zbýlých 13 % (3 resp.) respondentů v rámci mobility učinilo nějaké kroky. Níže je ukázka kroků na základě vlastních slov respondentů:

- Absolvent programu Erasmus+ a stážista: „*Našel jsem si kamarády a pracovní kontakty.*“
- Absolventka programu Erasmus+: „*Zařídila jsem si stáž v mé oblíbené firmě.*“
- Stážista: „*Navázal jsem kontakty.*“

Podařilo se vám během vašeho pobytu v zahraničí realizovat nějaké kroky, které by vám pomohly do země po dokončení studia emigrovat?

Graf 18: Podařilo se vám během vašeho pobytu v zahraničí realizovat nějaké kroky, které by vám pomohly do země po dokončení studia emigrovat?

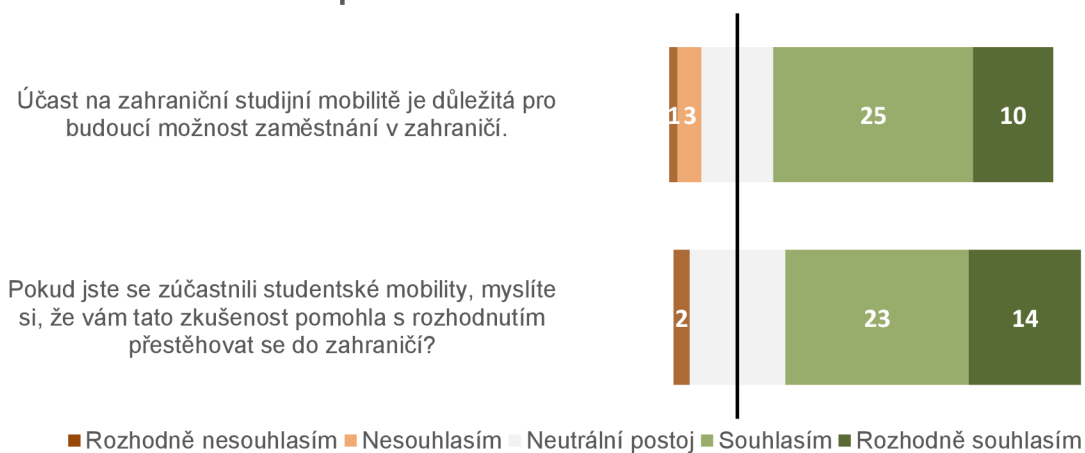
Zdroj: autor, vlastní zpracování

Poslední dvě otázky se týkaly toho, jak studenti vnímají důležitost studijní mobility a jejího dopadu na migrační aspirace. V otázce měli respondenti označit úroveň souhlasu, popřípadě nesouhlasu pomocí Likertovy škály (rozhodně souhlasím – souhlasím – neutrální postoj – nesouhlasím – rozhodně nesouhlasím). Otázka 21 přesněji zjišťovala, zda studenti vnímají účast na studentské mobilitě jako důležitý aspekt pro budoucí možnost profesního uplatnění v zahraničí. Z průzkumu vyplynulo, že 10 respondentů rozhodně souhlasí s tvrzením a pozitivní názor také sdílí 25 respondentů, kteří s tvrzením souhlasí. Na druhé straně 4 dotazovaní s tvrzením nesouhlasí a 1 respondent rozhodně nesouhlasí s tím, že je studijní mobilita důležitý aspekt v hledání práce v zahraničí. Zbylých 9 studentů zastává neutrální postoj.

Otázka 22 „Účast na zahraniční studijní mobilitě je důležitá pro budoucí možnost zaměstnání v zahraničí“ zkoumá postoj studenta ke vztahu studentské mobility a migrace. Výsledky jasně ukazují na pozitivní vnímání ovlivnitelnosti rozhodnutí studenta na základě studijního pobytu v zahraničí. Rozhodně souhlasí 14 respondentů a 23 s tvrzením souhlasí. Neutrální postoj v této otázce zastává 12 dotazovaných a 2 respondenti rozhodně nesouhlasí.

Mezi nemobilními a mobilními studenty se v otázkách souhlasu a nesouhlasu neobjevují velké rozdíly. Jediným rozdílem v odpovědích byla četnost využití možnosti „neutrální postoj“. Mobilní studenti tuto možnost vybrali pouze čtyřikrát z celkových 21 odpovědí.

Stupeň souhlasu s Likertovou škálou

Graf 19: Stupeň souhlasu s Likertovou škálou

Zdroj: autor, vlastní zpracování

9 Diskuse

Cílem předloženého dotazníkového šetření bylo zjistit, jaké jsou hlavní motivace chorvatský vysokoškolských studentů, které ovlivňují jejich budoucí migrační trajektorie a zda existuje souvislost se studentskou mobilitou absolvovanou v průběhu studia a budoucím rozhodnutím studenta emigrovat za prací do zahraničí.

Motivace u terciárně vzdělaných osob se liší v závislosti na individuálních okolnostech a osobních preferencích. Je důležité si uvědomit, že rozhodnutí emigrovat bývá komplexní a často ovlivněno kombinací několika faktorů. Pro zkoumaný vzorek platí, že mezi hlavní motivace patří:

1. Získání zkušeností
2. Vyšší platové ohodnocení
3. Touha objevit něco nového
4. Nemožnost najít si práci
5. Přání osamostatnit se
6. Špatný kariérní růst

Tento výzkum prokazuje podstatnou roli osobních faktorů, přesněji touhy získání nových zkušeností, touhu objevit něco nového a osamostatnění se. Podle studie *Youth Study Southeast Europe 2018/2019* bydlelo v roce 2016 spolu s rodiči 83 % dotazovaných Chorvatů ve věku 20–29 let (Lavrič, Tomanović a Jusić, 2019, s. 89). Vedli si tak „nejhůř“ v porovnávaném vzorku členských států. Také jeden z dotazovaných uvádí jako jeden z největších problémů v Chorvatsku špatně řešené otázky bydlení pro mladé občany. Předešlé dva aspekty jsou v dnešní společnosti vnímány velmi pozitivně, a korespondují s třetím faktorem. Vezmeme-li v potaz například cestování, většina osob na něj nahlíží jako na cenný zdroj zkušeností a jedinec se v jeho průběhu setkává s řadou situací, které v mateřské zemi nezažije a zvyšuje tak aspekt samostatnosti. Rozdíly nominálních příjmů pro studenty hrají jako u zbytku populace velikou roli.

Druhou možností, jak práce nahlíží na motivace studentů, bylo vyhodnocení největších problémů v Chorvatsku, dle dotazovaných respondentů. Jako největší problém studenti uvádí následující:

- Korupce
- Ekonomická situace
- Vysoká nezaměstnanost

Korupce¹¹ je hnací silou migrace bez ohledu na vzdělání jedince. Díky většímu zapojení vysoce kvalifikovaných jedinců do formální ekonomiky, dochází k většímu povědomí o problematice a motivaci odchodu z mateřské země (Schneider, 2015). Korupce je poměrně značně obsažena v chorvatském ekonomickém a politickém prostředí. Chorvatsko se řadí mezi 180 zemí, které jsou uvedeny na seznamu *Transparency International* „Indexu vnímání korupce“. V roce 2022 se země řadila na dělenou 57. příčku spolu s Mauriciem, kdy obě země získaly 50 bodů ze 100 možných. Chorvaté mají velmi nízkou důvěru ve veřejné instituce. Pro 92 % Chorvatů představuje korupce na vládní úrovni velký problém s porovnáním s EU průměrem 62 % (Martinez a Kukutschka, 2021).

Ekonomická situace je prezentována pomalým růstem a vysokou mírou nezaměstnanosti. Chorvatsko se potýká s velkým dluhem a strukturálními problémy, jako jsou nedostatečné investice, nízká produktivita a vysoké administrativní náklady. Právě nízká produktivita sehrává roli v zaostávání za průměrnou úrovní příjmů EU. Po zotavení z koronavirové recese se znovu rozjíždí tahoun chorvatské ekonomiky – turistický průmysl, který přispívá zhruba 20 % k HDP. Ten také spolu s ICT sektorem nabízí největší nárůst pracovních pozic (Světová banka, 2022). Vstup Chorvatska od 1. 1. 2023 do schengenského prostoru a přijetí eura by měl podpořit růst reálného HDP o 1,2 % a zahraniční investice (Evropská komise, 2023).

Vysoká nezaměstnanost. Podle údajů International Labour Organization byla míra nezaměstnanosti v roce 2022 ve věkové kategorii 15–24 17,6 % a ve věkové kategorii nad 25 let 5,8 % (ILO, 2023). „Přirozená“ míra nezaměstnanosti se neměří přímo, ale odvozuje se z jiných informací, přičemž obvykle se za „přirozenou“ míru nezaměstnanosti považuje hodnota mezi 4,3 % a 5 % (Weidner & Williams, 2011). Van Mol (2016) na základě svého výzkumu potvrzuje existenci vztahu mezi nezaměstnaností mladých osob a migračními aspiracemi. Také poznamenává, že tato situace může mít za následek zvýšení konkurence na volné pracovní pozice. Tento konkurenční efekt, jak jej Van Mol (2016) nazývá, může podpořit emigraci do prosperujících evropských zemí, které disponují obecně lepšími podmínkami, než je tomu v Chorvatsku.

¹¹ Zneužívání veřejné funkce k soukromému prospěchu. Podkopává efektivitu státu a zvyšuje životní náklady na život v dané zemi (Arif, 2022).

Důležitost faktoru korupce potvrzuje také studie autorů Begović et al. (2020), zabývající se emigrací mladých osob z Bosny a Hercegoviny. Mladí občané, kteří vnímají riziko korupce, více inklinují k odchodu ze země. Majoritní skupina studií uvádí za hlavní motivátor vysoce kvalifikované migrace ekonomické a kariérní faktory (Šūpule, 2019; Van Mol, 2016; Evropská komise, 2018; Kumpikaitė-Valiūnienė a Mihi-Ramírez, 2013). Šūpule (2019) na vzorku 7 798 vysoce kvalifikovaných respondentů z Lotyšska zjistila jako hlavní motivátory finanční problémy, životní potíže kvůli nízkému příjmu, možnost vydělat si mnohem více peněz v zahraničí a možnost osobního rozvoje (získání kvalitního vzdělání nebo budování pracovní kariéry). Lavrič (2019) v průzkumu zaměřeném na studenty z jihovýchodní Evropy uvádí, že studenti převážně emigrují za účelem zlepšení životního standardu, získání vyššího platového ohodnocení a lepších pracovních podmínek.

Cílem hypotézy H1 bylo zjistit, zda studenti, kteří v průběhu studia absolvují nějakou formu studentské mobility více inklinují k životu v zahraničí na základě předešlých zkušeností. Na dotaz ohledně účasti na některém z programů odpovědělo 23 respondentů kladně a 30 respondentů se nezúčastnilo žádné formy výměny (3 resp. zvolili možnost jiné). Na základě provedeného chí-kvadrát testu nezávislosti ($p = 0,514$, $\alpha = 0,05$) nebyla prokázána statisticky významná závislost mezi mobilními a nemobilními studenty a hypotéza H1 byla zamítnuta. Vzhledem k tomu, že se šetření účastnilo velmi málo osob, nelze tento výsledek brát jako statisticky významný. Pokud by se zvýšil počet respondentů, zvýšila by se také statistická síla testu.

Relevantní výzkum na danou problematiku byl zveřejněn v knize *The Impact of the Erasmus Programme on Mobility and Employability* z roku 2014. Bryła (2014) na výzkumném vzorku 2 369 respondentů potvrzuje, že mobilní absolventi prokazují vyšší tendenci mezinárodní mobility v porovnání s nemobilními studenty. Téměř čtvrtina dotazovaných (23 %) také uvedla, že svůj zahraniční studijní pobyt prodloužila. Nejčastěji pak kvůli osobním důvodům (239 resp.), pokračování ve studiu (209 resp.), nástupu do práce (199 resp.), nástupu na stáž (126 resp.) a přestěhování do nového bydliště (47 resp.).

Parey a Waldinger (2008) využívají program Erasmus k identifikaci souvislosti mezi studiem v zahraničí a mezinárodní pracovní mobilitou po dokončení studia. Výsledky prokazují, že absolventi, kteří strávili nějaký čas na zahraniční univerzitě, budou pravděpodobněji v budoucnu budovat pracovní kariéru v zahraničí. Tuto skutečnost

může potvrzovat také fakt, že studenti, kteří absolvovali studentskou výměnu, již nabyli povědomí a zkušenosti o životě v zahraničí. Vytvořili si v zahraničí kontaktní sítě nebo dokonce pracovní příležitosti. Van Mol (2016, s. 1313) uvádí, že osoby se zkušeností s pobytem v zahraničí mají 2,19krát vyšší pravděpodobnost, že se v budoucnu z mateřské země odstěhují. Dopady studentské mobility na kariéru studenta jsou individuální. Platí ale pravidlo, že studentská mobilita, zejména Erasmus+ má větší vliv na studenty ze zemí CEE ve srovnání se studenty západní Evropy (Evropská unie, 2016).

Závěr

Vysoce vzdělaná populace je hnací silou ekonomického rozvoje země. Před vládou stojí důležitý úkol udržet tyto jedince ve státě, nabídnout jim adekvátní zaměstnání po absolvování studia a pracovat na zlepšení jejich životních podmínek. Bakalářská práce identifikovala hlavní faktory, motivující studenty opustit Chorvatsko. Dále zjišťovala, zda mezi absolvovanou mobilitou a budoucími migračními aspiracemi existuje v případě chorvatských vysokoškolských studentů vztah závislosti. Za účelem dosažení těchto cílů bylo v druhé části práce provedeno dotazníkové šetření.

Chorvatská republika se od vstupu do Evropské unie potýká s problémem „odlivu mozků“ v daleko větší míře než kdykoliv předtím. Pozitivní přístup k odchodu ze země prokazuje zkoumaný vzorek 56 chorvatských vysokoškolských studentů. Celkem 73 % dotazovaných reprezentuje takové studenty, kteří chtějí emigrovat nebo o tom přemýšlí. Vidina adekvátního platového ohodnocení a nabytí nových zkušeností, know-how a poznání odlišného způsobu života se jeví jako hlavní motivy vysokoškolských studentů pro učinění rozhodnutí odejít a pracovat v zahraničí. Tyto motivy jsou dále podpořeny negativním vnímáním korupce, pomalým ekonomickým růstem a vysokou mírou nezaměstnanosti. Mladí Chorvaté mnohdy nenachází důvody, proč v zemi zůstat. Existuje totiž více motivujících faktorů, které pobízí k emigraci, např. vysoká míra nezaměstnanosti, nedostatek vládní podpory mladým lidem, špatný karierní růst nebo nespokojenost s politickou situací.

Na začátku výzkumu byla definována hypotéza H1, která předpokládala, že mobilní studenti jsou více nakloněni k práci v zahraničí. Na základě výsledku chí-kvadrát testu byla hypotéza H1 zamítnuta. Kvůli malému vzorku respondentů však nemusí být výsledek průkazný. Vezmeme-li v potaz narůstající oblibu zahraničních mobilit, a to, jak důležitá se jeví pro chorvatské studenty v otázce budoucí pracovní kariéry, je potřeba navýšit výzkumný vzorek pro další zkoumání.

Seznam použité literatury

- ADAMOVIĆ, Mirjana a Silva MEŽNARIĆ, 2003. Potencijalni i stvarni "odljev" znanstvenog podmlatka iz Hrvatske: empirijsko istraživanje. *Revija za sociologiju* [online]. **34**(3-4), 143-160 [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://hrcak.srce.hr/14496>
- ALCIDI a GROS, 2019. Intra-EU labour mobility: From too little to too much? In: *EconPol Europe* [online]. EconPol Opinion, 2019 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: https://www.econpol.eu/opinion_17#_ftn
- ARIF, Imran, 2022. Educational attainment, corruption, and migration: An empirical analysis from a gravity model. *Economic Modelling* [online]. (110), 14 [cit. 2023-02-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2022.105802>
- BEGOVIĆ, Selena, Lejla LAZOVIĆ-PITA, Velma PIJALOVIĆ a Bojan BASKOT, 2020. An investigation of determinants of youth propensity to emigrate from Bosnia and Herzegovina. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja* [online]. **33**(1), 2574-2590 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://doi:10.1080/1331677X.2020.1754267>
- BERNARD, Josef a Věra PATOČKOVÁ, 2012. *Mezinárodní mobilita českých vědců a výzkumníků a jejich pobyty v zahraničí*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 139 s. Studie Národohospodářského ústavu Josefa Hlávky, 8/2012. ISBN 978-80-86729-78-7.
- BEZIĆ, Heri, Tomislav GALOVIĆ a Davorin BALAŽ, 2020. The competitiveness and attractiveness of investment environment in Croatia and excommunist countries. In: *Proceedings of 9th International Scientific Symposium "Region, Entrepreneurship, Development"* [online]. Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, s. 49-61 [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.bib.irb.hr/1065152>
- BOLLARD, Albert, David MCKENZIE, Melanie MORTEN a Hillel RAPOPORT, 2011. Remittances and the Brain Drain Revisited: The Microdata Show That More Educated Migrants Remit More. *The World Bank Economic Review* [online]. **25**(1), 132–156 [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/23029731>
- BRYŁA, Paweł a Tomasz DOMAŃSKI, 2014. *The Impact of the Erasmus Programme on Mobility and Employability* [online]. 1. Łódź: Łódź University Press [cit. 2023-03-11]. ISBN 978-83-7969-431-0. Dostupné z: https://www.academia.edu/15061700/The_Impact_of_the_Erasmus_Programme_on_Mobility_and_Employability

BRYŁA, Paweł, 2014. THE RESULTS OF THE MERGE SURVEY AMONG FORMER ERASMUS PARTICIPANTS IN POLAND. In: BRYŁA, Paweł a Tomasz DOMAŃSKI. *The Impact of the Erasmus Programme on Mobility and Employability* [online]. 1. Łódź: Łódź University Press, s. 165-227 [cit. 2023-03-09]. ISBN ISBN 978-83-7969-431-0. Dostupné z: https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/32947/Bryla%2C%20Domanski_The%20Impact.pdf?sequence=1

CBS, 2022. MIGRATION OF POPULATION OF REPUBLIC OF CROATIA, 2021. *The Croatian Bureau of Statistics* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://podaci.dzs.hr/2022/en/29029>

CBS, 2022. Population. *The Croatian Bureau of Statistics* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://podaci.dzs.hr/en/statistics/population/>

CENTRAL STATE OFFICE FOR CROATS ABROAD, 2022. Croatian emigrants in European countries and overseas and their descendants. *Central State office for Croats Abroad* [online]. [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/croats-abroad/croatian-emigrants-in-european-countries-and-overseas-and-their-descendants/2464>

CENTRAL STATE OFFICE FOR CROATS ABROAD, 2023. Workforce mobility – I choose Croatia. *Central State office for Croats Abroad* [online]. [cit. 2023-01-29]. Dostupné z: <https://hrvatiizvanrh.gov.hr/UserDocsImages//arhiva//5.2.%20WORKFORCE%20MOBILITY%20-%20I%20CHOOSE%20CROATIA.pdf>

CROATIAN BUREAU OF STATISTICS, 2021. Migration of Population. *Croatian Bureau of Statistics* [online]. [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: <https://novi-web.dzs.hr/en/statistics/population/migration-of-population/>

CROATIAN EMPLOYMENT SERVICE, 2022. Active employment policy measures 2016-2021. *Croatian Employment Service* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://mjere.hr/>

ČAČIĆ, Radimir, 2020. Brain Drain vs. Brain Gain. *Assembly of European Regions* [online]. [cit. 2022-12-30]. Dostupné z: https://drive.google.com/file/d/1X4Py4Mvv65nz5_X31pLOoVwKfh5fIVZC/view

DOCQUIER, Frédéric a Abdeslam MARFOUK, 2006. International Migration by Educational Attainment (1990-2000). In: OZDEN, Caglar a Maurice SCHIFF.

International Migration, Remittances and the Brain Drain [online]. Palgrave Macmillan, s. 151-200 [cit. 2022-11-11]. ISBN 9780821363720. Dostupné z: <https://liser.elsevierpure.com/en/publications/international-migration-by-education-attainment-1990-2000>

DOCQUIER, Frédéric, 2014. The brain drain from developing countries. *IZA World of Labor* [online]. [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: <https://doi.org/10.15185/izawol.31>

DRAŽENOVIC, Ivana, Marina KUNOVAC a Dominik PRIPUŽIĆ, 2018. Dynamics and determinants of emigration: The case of Croatia and the experience of new EU member states. *Public Sector Economics* [online]. **42**(4), 415-447 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3326/pse.42.4.3>

DRBOHLAV, Dušan a Zdeněk UHEREK, 2007. Reflexe migračních teorií. *GEOGRAFIE: Sborník České geografické společnosti* [online]. **112**(2), 125-141 [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: https://geografie.cz/media/pdf/geo_2007112020125.pdf

EHEA, 2023. *European Higher Education Area and Bologna Process* [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <http://www.ehea.info/index.php>

ESPON, 2019. *Addressing labour migration challenges in Europe: Policy Brief* [online]. ESPON EGTC [cit. 2023-01-31]. ISBN 978-99959-55-79-3. Dostupné z: <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20%20Labour%20migration%20challenges.pdf>

ESPON. *Addressing labour migration challenges in Europe* [online]. In: 2019 [cit. 2023-01-31]. ISBN 978-99959-55-79-3. Dostupné z: <https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/ESPON%20Policy%20Brief%20%20Labour%20migration%20challenges.pdf>

EUROSTAT, 2018. EU citizens in other EU Member States. In: *The Academic Cooperation Association* [online]. Eurostat Press Office, 2018 [cit. 2023-01-11]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8926076/3-28052018-AP-EN.pdf/48c473e8-c2c1-4942-b2a4-5761edacda37>

EUROSTAT, 2022. Personal transfers and compensation of employees. In: *Eurostat Statistics Explained* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Personal_transfers_and_compensation_of_employees

- EUROSTAT, 2023. Glossary: Remittances. *Eurostat Statistics Explained* [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Remittances>
- EVROPSKÁ KOMISE, 2018. *Addressing brain drain: SEDEC The local and regional dimension* [online]. European Union [cit. 2023-01-01]. ISBN 978-92-895-0991-6. Dostupné z: <https://doi:10.2863/280544>
- EVROPSKÁ KOMISE, 2021. *Statistical Annex 2020 Erasmus+ Annual report* [online]. Brusel: Evropská unie [cit. 2023-03-10]. ISBN 978-92-76-45611-7. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/038079>
- EVROPSKÁ KOMISE, 2022. Country factsheets 2021. *European Commission website: Erasmus+ EU programme for education, training, youth and sport* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/cs>
- EVROPSKÁ KOMISE, 2023. Economic forecast for Croatia: The latest macroeconomic forecast for Croatia. *European Commission* [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-surveillance-eu-economies/croatia/economic-forecast-croatia_en
- EVROPSKÁ UNIE, 2016. *The Erasmus Impact Study Regional Analysis* [online]. Luxembourg: Publications Office of the European Union [cit. 2022-10-26]. ISBN 978-92-79-52201-7. Dostupné z: <https://doi:10.2766/94905>
- EVROPSKÝ VÝBOR REGIONŮ, 2020. Boj proti odlivu mozků vyžaduje společné úsilí o zlepšení kvality života ve všech regionech EU. Evropský výbor regionů [online]. [cit. 2023-03-16]. Dostupné z: <https://cor.europa.eu/cs/news/Pages/tackling-brain-drain.aspx>
- GÉRARD, Marcel a Alice SANNA. Students' mobility at a glance: efficiency and fairness when brain drain and brain gain are at stake. *Journal of international Mobility* [online]. Presses Universitaires de France, 2017, **2017/1**(5), 43-74 [cit. 2022-10-17]. ISSN 2296-5165. Dostupné z: <https://doi:10.3917/jim.005.0043>
- GIBSON, John a David McKENZIE, 2011. "Eight Questions about Brain Drain." *Journal of Economic Perspectives*, 25 (3): 107-28. [online]. [cit. 2022-03-20]. Dostupné z: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jep.25.3.107>

GIOUSMPASOGLU, Charalampos a Sokratis KONIORDOS, 2017. Brain drain in higher education in Europe: Current trends and future perspectives. In: *Brain Drain in Higher Education: The Case of the Southern European Countries and Ireland* [online]. Nova Science Publishers, s. 1-34 [cit. 2023-03-09]. ISBN ISBN: 978-1-53611-978-7. Dostupné z: http://eprints.bournemouth.ac.uk/28702/1/Chapter.ID_47546_6x9-1-edited.pdf

GRUBEL, Herbert, 1968. The reduction of the brain drain: Problems and policies. *Minerva* [online]. **6**, 541–558 [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/BF01096547>

HINA, 2021. 'I Choose Croatia' Scheme Illogical, Discriminatory - Voice of Entrepreneurs says. In: *Total Croatia News* [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.total-croatia-news.com/politics/58811-i-choose-croatia-scheme-illogical-discriminatory-voice-of-entrepreneurs-says>

HORNSTEIN TOMIĆ a TAYLOR, 2018. Youth unemployment, the brain drain and education policy in Croatia: A call for joining forces and for new visions. *SAGE* [online]. **16**(4), 501-514 [cit. 2022-03-20]. ISSN ISSN1478-2103. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1478210317751267>

HORNSTEIN TOMIĆ, Caroline a Borna PLEŠE, 2014. Skilled mobility as a challenge for Croatian diaspora and migration policies. In: *Skilled migration and development practices: Republic of Moldova and the countries of South East Europe* [online]. Chisinau: Impresum S.R.L., s. 80-95 [cit. 2022-02-26]. ISBN 978-9975-4215-8-4. Dostupné z: <https://www.pilar.hr/wp-content/images/stories/dokumenti/razno/projekti/remigracije/SkilledMigration.pdf>

HORVAT, Vedran, 2004. Brain Drain. Threat to Successful Transition in South East Europe?. *Southeast European Politics* [online]. **5**(1), 76-93 [cit. 2023-03-08]. Dostupné z: <http://www.seep.ceu.hu/archives/issue51/horvat.pdf>

HRZZ, 2023. *Croatian Science Foundation* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://hrzz.hr/en/the-foundation/>

HUP, 2018. CEA PRESENTS THE RESULTS OF RESEARCH AMONG EMIGRANTS ON THE REASONS FOR LEAVING. *Hrvatska udruga poslodavaca* [online]. 2018 [cit. 2023-02-09]. Dostupné z: <https://www.hup.hr/hup-predstavio-rezultate-istrazivanja-medju-iseljenicima-o-razlozima-odlaska.aspx>

CHRÁSKA, Miroslav, 2016. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*, 2., aktualizované vydání. 2. Grada Publishing. ISBN 8027192250.

ILO, 2023. Unemployment rate by sex and age -- ILO modelled estimates, Nov. 2022 (%) -- Annual. *International Labour Organization* [online]. [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: <https://ilostat.ilo.org/data/>

IMD, 2022. The IMD World Competitiveness Ranking. *International Institute for Management Development* [online]. [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>

IMF, 2009. *International transactions in remittances: guide for compilers and users* [online]. 2009. International Monetary Fund [cit. 2022-11-09]. ISBN ISBN 978-1-58906-825-4. Dostupné z: <https://www.imf.org/external/np/sta/bop/2008/rcg/pdf/guide.pdf>

INDEX.HR, 2018. Croatia is dying: Schools are closing, 117 of them are not enrolled in any new students. *INDEX.hr* [online]. 2018 [cit. 2023-03-03]. Dostupné z: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/hrvatska-umire-zatvaraju-se-skole-u-njih-117-nije-upisan-nijedan-novi-ucenik/2019018.aspx>

INSTITUT ZA RAZVOJ OBRAZOVANJA, 2011. *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: Nacionalno izvješće istraživanja EUROSTUDENT za Hrvatsku* [online]. Institut za razvoj obrazovanja [cit. 2023-01-12]. ISBN ISBN 978-953-95614-2-8. Dostupné z: https://www.eurostudent.eu/download_files/documents/EUROSTUDENT_Nacionalno_izvjesce_RH_2011.pdf

INSTITUTE FOR THE DEVELOPMENT OF EDUCATION, 2008. *Enhancing Academic Mobility in Croatia: Croatia's Entry into Erasmus* [online]. Zagreb: Institute for the Development of Education [cit. 2022-10-20]. ISBN ISBN 978-953-95614-1-1. Dostupné z: http://en.iro.hr/wp-content/uploads/2018/08/MOBIL_publikacija_ENG.pdf

IOM, 2019. *Glossary on Migration* [online]. 34. International Organization for Migration [cit. 2023-03-09]. ISSN ISSN 1813-2278. Dostupné z: https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf

JANÁK, Dušan, 2018. Vybrané metody výzkumu. *Slezská univerzita* [online]. Opava [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: https://is.slu.cz/el/fvp/leto2021/UVSRPHK016/um/VYBRANE_METODY_VYZKUMU.pdf?lang=cs

JURIĆ, Tado a Faruk HADŽIĆ, 2021. The consequences of recent emigration on the educational and workforce system of Bosnia and Herzegovina, Serbia, and Croatia. *ResearchGate* [online]. Zagreb [cit. 2022-02-14]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/352018950_The_consequences_of_recent_emigration_on_the_educational_and_workforce_system_of_Bosnia_and_Herzegovina_Serbia_and_Croatia

KLÍPA, Ondřej, 2011. Diaspora a rozvoj. In: *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* [online]. Praha: Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, s. 208-2029 [cit. 2023-03-10]. ISBN 978-80-87404-10-2. Dostupné z: https://www.academia.edu/8665482/Diaspora_a_rozvoj?email_work_card=view-paper

JURIĆ, Tado, 2020. The contemporary migration of Croats to Germany. In: HANS HOBELSBERGER. *Social Glocalisation and Education: Social Work, Health Sciences, and Practical Theology Perspectives on Change* [online]. Verlag Barbara Budrich, s. 323-338 [cit. 2023-03-27]. ISBN 9783847415121. Dostupné z: DOI:10.2307/j.ctv1bvnf0h.33

KNEZOVIĆ a GROŠINIĆ, 2017. Migration trends in Croatia. *IRMO* [online]. [cit. 2022-02-26]. Dostupné z: <https://irmo.hr/wp-content/uploads/2017/03/HSS-Migration-Trends-2017-02-KB-za-tisak2.pdf>

KOSTELECKÁ, Yvona, Josef BERNARD a Tomáš KOSTELECKÝ, 2007. *Zahraniční migrace vědců a výzkumníků a nástroje k jejímu ovlivnění* [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR [cit. 2023-03-09]. ISBN 978-80-7330-134-7. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/en/publication/zahranicni-migrace-vedcu-vyzkumniku-nastroje-k-jejimu-ovlivneni>

KOSTELECKÝ, Tomáš, Josef BERNARD a Věra PATOČKOVÁ, 2008. Jak změnit „brain drain“ v „brain gain“: Politiky k ovlivňování migrace vysoce vzdělaných. *Výzkumná zpráva pro Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

KUMPIKAITĖ-VALIŪNIENĖ, Vilmantė a Antonio MIHI-RAMÍREZ, 2013. Reasons of students' emigration: comparison analysis of Lithuania and Spain. *Management*

- Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development* [online]. **35**(3), 398-405 [cit. 2023-03-10]. ISSN 2345-0355. Dostupné z: <http://etalpykla.lituanistika.db.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2013~1407327092491/datastreams/DS.002.1.01.ARTIC/content>
- LAVRIČ, Miran, 2019. FIVE POINTS ON YOUTH MOBILITY AND MIGRATION IN SOUTHEAST EUROPE 2019. *FES Youth Studies Southeast Europe 2018/2019* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://doi:10.13140/RG.2.2.12228.07040>
- LAVRIČ, Miran, Mirna JUSIC a Smiljka TOMANOVIC, 2019. *YOUTH STUDY SOUTHEAST EUROPE 2018/2019* [online]. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung [cit. 2022-10-12]. ISBN 978-3-96250-287-4. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/332383648_YOUTH_STUDY_SOUTHEAST_EUROPE_20182019
- LUČIN, Pero a Željko DUJIĆ, 2007. *OECD Thematic Review of Tertiary Education Country Background Report for Croatia* [online]. Zagreb: Ministry of Science, Education and Sports [cit. 2023-03-11]. ISBN 978-953-6569-34-2. Dostupné z: <https://www.bib.irb.hr/335279>
- MARTINEZ a KUKUTSCHKA, 2021. *Citizen's views and experiences of corruption: GLOBAL CORRUPTION BAROMETER* [online]. Transparency International [cit. 2023-02-22]. ISBN 978-3-96076-179-2. Dostupné z: https://images.transparency.org/images/TI_GCB_EU_2021_web.pdf
- MESARIĆ ŽABČIĆ, Rebeka, 2012. The importance of the Croatian Diaspora for the development of the Republic of Croatia: Examples from Australia and the USA. *Časopis Hrvatskih studija* [online]. 2012, **8**(1), 130-147 [cit. 2022-11-26]. ISSN 1440-0448 (Tisak). Dostupné z: <https://hrcak.srce.hr/file/151271>
- PALÁT, Milan, 2014. Příčiny vzniku migrace a reflexe souvisejících teorií. In: *17. mezinárodní kolokvium o regionálních vědách* [online]. Hustopeče, s. 708–714 [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: <https://doi:10.5817/CZ.MUNI.P210-6840-2014-91>
- PAREY, Matthias a Fabian WALDINGER, 2011. Studying Abroad and the Effect on International Labor Market Mobility: Evidence from the Introduction of ERASMUS. *The Economic Journal* [online]. **121**(551), 194-222 [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2010.02369.x>

PAVLIC, Vedran, 2018. Demographic Disaster: 8 Schools Closing, 117 Schools Left with No First Graders. In: *Total Croatia News* [online]. [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.total-croatia-news.com/politics/30666-demographic-disaster-no-first-graders-in-117-schools>

PERKOVIĆ, Marijan a Vlado PULJIZ, 2001. *RATNE ŠTETE, IZDACI ZA BRANITELJE, ŽRTVE I STRADALNIKE RATA U REPUBLICI HRVATSKOJ* [online]. [cit. 2022-11-28]. Dostupné z: <https://hrcak.srce.hr/file/47404>

PETROFF, Alisa, 2016. Reversing the brain drain: evidence from a Romanian brain networking organization. *International Migration IOM* [online]. John Wiley & Sons, 14 [cit. 2023-01-22]. Dostupné z: <https://doi:10.1111/imig.12268>

RADA EVROPSKÉ UNIE, 2021. Council conclusions on the European Universities initiative - Bridging higher education, research, innovation and society: Paving the way for a new dimension in European higher education. *Council of the EU and the European Council* [online]. Brusel [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/media/49659/st08658-en21.pdf>

RUMBLEY, Laura, 2011. Review of the existing literature on mobility obstacles and incentives. In: TEICHLER, Ulrich, Irina FERENCZ a Bernd WÄCHTER. *Mapping mobility in European higher education: Overview and trends* [online]. 1. Brusel, s. 195 - 210 [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: https://www.acup.cat/sites/default/files/teichlerferenczwaechtermappingmobilityineuropeanhighereducation_0.pdf

SCHNEIDER, Friedrich, 2015. Does corruption promote emigration? *IZA World of Labor* [online]. Institute for the Study of Labor (IZA) [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.15185/izawol.192>

SCHROTH, Jan a Robert STOJANOV, 2011. Brain drain / Brain gain / Brain circulation. In: *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* [online]. Praha, s. 72-90 [cit. 2022-11-09]. ISBN 978-80-87404-10-2. Dostupné z: https://www.stojanov.org/soubor/kolektiv_2011-migrace_a_rozvoj_b5-final-2.pdf

STOJANOV, Robert a Jiří NOVOSÁK, 2008. *Migrace místo pomoci? Remittance a cirkulace mozků jako nástroje rozvoje. Mezinárodní vztahy* [online]. Vol. 43, No. 1, str. 38–77. ISBN 0323-1844.

SUNDAĆ, Dragomir a Gorana STUMPF, 2016. The impact of brain drain on the competitiveness of the Croatian economy. In: *Economic and Social Development 15 th International Scientific Conference on Economic and Social Development – Human Resources Development*. 15th. Varazdin, s. 7. ISBN 1849-7535.

SVĚTOVÁ BANKA, 2018. *Moving for prosperity: Global migration and labor markets* [online]. World Bank Publications [cit. 2023-01-06]. ISBN 978-1-4648-1282-8. Dostupné z: <https://doi:10.1596/978-1-4648-1281-1>

SVĚTOVÁ BANKA, 2022. Croatia Has Potential to Become a Blue Economy Champion in the European Union. *The World Bank* [online]. The World Bank Group [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/01/19/croatia-has-potential-to-become-a-blue-economy-champion-in-the-european-union>

SVĚTOVÁ BANKA, 2022. The World Bank in Croatia. *The World Bank* [online]. The World Bank Group [cit. 2023-03-11]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/country/croatia/overview#1>

SVĚTOVÁ BANKA, 2022. World Bank Open Data. *The World Bank* [online]. The World Bank Group [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://data.worldbank.org>

ŠŮPULE, Inese, 2019. Mobility motivations and experiences of highly skilled Latvians abroad. *Folia Geographica* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: doi:10.22364/fg.16.13

TEICHLER, Ulrich, 2017. Internationalisation Trends in Higher Education and the Changing Role of International Student Mobility. *Journal of international Mobility* [online]. Presses Universitaires de France, 2017, **2017/1**(5), 177-216 [cit. 2022-10-17]. ISSN 2296-5165. Dostupné z: <https://doi:10.3917/jim.005.0179>

TEICHLER, Ulrich. The impact of temporary study abroad. *Social interaction, identity and language learning during residence abroad* [online]. EUROSLA, 2015, 15-32 [cit. 2022-10-17]. ISSN 978-1-329-43044-0. Dostupné z: <http://www.eurosla.org/monographs/EM04/Teichler.pdf>

THE GLOBAL ECONOMY, 2023. Human flight and brain drain - Country rankings. *The Global Economy.com* [online]. [cit. 2023-03-02]. Dostupné z: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/human_flight_brain_drain_index/European-union/

- TROSKOT, Zara, Marija Elena PRSKALO a Ružica ŠIMIĆ BANOVIĆ, 2019. Ključne odrednice iseljavanja visokokvalificiranog stanovništva: slučaj Hrvatske s komparativnim osvrtom na nove članice EU-a. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*. **56**(4), 877-904. Dostupné z: <https://doi.org/10.31141/zrpf.2019.56.134.877>
- UHEREK, Dušan. *Reflexe migračních teorií* [online]. In: . [cit. 2022-11-26]. Dostupné z: <https://web.natur.cuni.cz/~ksgrrsek/illegal/clanky/Uherek-Teorie.pdf>
- UKF, nevedeno. Mission, Goals, Principles. *Unity through Knowledge Fund* [online]. [cit. 2023-02-03]. Dostupné z: <http://www.ukf.hr/default.aspx?id=87>
- VAN MOL, Christof, 2016. Migration aspirations of European youth in times of crisis. *JOURNAL OF YOUTH STUDIES* [online]. **19**(10), 1303–1320 [cit. 2023-03-09]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/13676261.2016.1166192>
- VAVREČKOVÁ, Jana, Jakub MUSIL a Ludvík MICHALIČKA, 2008. Riziko možného odlivu kvalifikovaných odborníků z České republiky do zahraničí: závěrečná zpráva projektu 1J 019/04 DP2 [online]. 1. Výzkumný ústav práce a sociálních věcí [cit. 2023-03-09]. ISBN 978-80-7416-013-4. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/Fulltext/vz_276.pdf
- VLADISAVLJEVIC, Anja, 2019. One-Way Ticket: Croatia's Growing Emigration Crisis. *BalkanInsight* [online]. Zagreb: BIRN [cit. 2023-02-22]. Dostupné z: <https://balkaninsight.com/2019/01/08/one-way-ticket-croatia-s-growing-emigration-crisis-12-21-2018/>
- WÄCHTER, Bernd, 2006. Brain drain: what we know and what we do not know. *Wenner - Gren International Series* [online]. Portland Press, (83), 51-66 [cit. 2022-10-14]. ISSN 978-185578-164-1. Dostupné z: https://portlandpress.com/DocumentLibrary/Umbrella/Wenner%20Gren/Vol%2083/Chap06_Wenner_Gren_83.pdf
- WEIDNER, Justin a John WILLIAMS, 2011. What Is the New Normal Unemployment Rate?. *FRBSF Economic Letter* [online]. 1-6 [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://www.frbsf.org/economic-research/wp-content/uploads/sites/4/el2011-05.pdf>
- WORLD POPULATION REVIEW, 2023. Croatia Population 2023 (Live). *World Population Review* [online]. [cit. 2023-03-10]. Dostupné z: <https://worldpopulationreview.com/countries/croatia-population>

ŽUPARIĆ-ILJIĆ, Drago, 2016. Emigration from the Republic of Croatia after the Accession to the European Union. *Croatian Scientific Bibliography* [online]. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung [cit. 2022-03-30]. Dostupné z: https://bib.irb.hr/datoteka/855708.FES_Iseljavanje_web.pdf

Přílohy

Příloha 1: Dotazník pro studenty (anglická verze)

Relation between mobility and migration: A case study of Croatian university students

Dear students,

my name is Barbora Dobešová and I am a student of International Development at Palacký University in the Czech Republic. In my bachelor thesis I am focusing on brain drain in Croatia and whether there is a connection with student mobility. Therefore, I would like to kindly ask you to fill in this questionnaire, which would take 5–7 minutes. The questionnaire can be also completed in Croatian language. All responses are completely anonymous, and it will only serve the purpose of my bachelor thesis.

Thank you in advance for your cooperation!

1. Sex

- Male
- Female
- Other

2. Age

- Less than 18
- 18–21
- 22–25
- More than 26

3. University

- University of Split
- University of Zadar
- Other (please write):

4. Field of study

- Humanities and Social sciences
- Natural sciences
- Economics, Business and Tourism
- Engineering
- Other (please write):

5. Level of study

- Undergraduate (Preddiplomski)
- Graduate (Diplomski)
- Doctoral (Poslijediplomski)

Migration potential:

6. Do you consider going to work abroad after you finish your studies?

- Yes, I do
- I do not know yet, but I thought about it
- I do not know
- No, I want to stay in Croatia

7. Which country do you intend to go to? (multiple options)

- Germany
- Austria
- Ireland
- Other EU member country
- Other European country
- Other (please specify)

8. How long do you intend to stay abroad?

- Less than 1 year
- 1–2 years
- 3–5 years
- More than 5 years
- Permanent if possible
- I do not know yet

9. What is your reason to leave the country?

- inability to find work
- lack of perspective for the future in Croatia
- bad career development in Croatia
- desire to discover something new
- higher salary abroad
- being independent
- Other (please specify)
- gaining experience
- dissatisfaction with the political situation in Croatia
- the need for better quality education and training
- a better perspective for the future abroad

10. Have you already done some specific actions about the stay abroad (information about employment opportunities or contacted a potential employer)?

- Yes, I have (Please specify)
- No, I have not but I am planning to
- No, I have not

11. I am satisfied with the quality of living environment in Croatia. (such as housing programmes for young people, quality of public transportation, availability of social benefits, quality of health care and educational programmes in the area of living)

- Strongly Agree – Agree – Undecided – Disagree – Strongly Disagree

12. There is equal job opportunity in Croatia for men and women.

- Agree
- Disagree
- Not sure

13. I think, I have opportunities to grow and express myself in Croatia.

- Strongly Agree – Agree – Undecided – Disagree – Strongly Disagree

14. I have trust in public institutions (government, media, financial institutions, etc.).

- Strongly Agree – Agree – Undecided – Disagree – Strongly Disagree

15. What do you see as the biggest problem for you in Croatia?

- High unemployment rate
- Corruption
- Long duration of job search
- Bad work/business environment
- Low salaries appropriate to level of qualification/education
- Lack of government support toward young people
- Economic situation
- Other (please specify)

16. Are you optimistic or pessimistic about the future of young people in Croatia?

- optimistic
- pessimistic
- Do not know

Mobility:

17. Have you ever participated in some mobility abroad?

- Erasmus program
- CEEPUS
- Internship
- Volunteering
- No, I have not
- Other (please specify)

18. What were/will be the criteria for choosing the country of your mobility?

- Affordability
- Location
- Interest in culture, language, people, etc.
- Study programmes
- Reputation of the university
- Recommendations
- Desire to try to live there
- Intent of moving there after graduation
- N/A
- Other (please specify)

19. What country would you choose / or did choose for your student mobility?

- Germany
- Austria
- Denmark
- Czech Republic
- Ireland
- Spain
- Italy
- Portugal
- France
- Denmark
- Sweden
- Finland
- N/A
- Other (please specify)

20. During your stay abroad, did you manage to do any steps which would help you after your graduation to move there?

- No, I did not
- Yes, I did (Please specify)
- None of the above

21. If you participated in some kind of mobility, do you think it will help you with your decision to move abroad?

- Strongly Agree – Agree – Undecided – Disagree – Strongly Disagree

22. Participation in any kind of mobility abroad is important for future job search abroad.

- Strongly Agree – Agree – Undecided – Disagree – Strongly Disagree